

POLSKA

245

Sklep Polski

Dzień Dobry
OPEN
OTWARTE

Lyca mobile
Call the world for less
OPEN

PINKEN IS GRATIS

De Polen
in Nederland

Identiteitsvorming
en plaats in
de samenleving

*De foto op de voorkant is van de Poolse winkel Dzień
Dobry, wat goedendag betekent, in Utrecht*

De Polen in Nederland

Identiteitsvorming en plaats in de samenleving

Deze thesis is vervaardigd ter afronding van de Master Culturele Antropologie:
Multiculturalisme in vergelijkend perspectief

Universiteit Utrecht

Nelleke Ungersma (3178749)

Begeleidster: Sofie Smeets MSc

15 augustus 2011

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
1. Inleiding	6
1.1 Verschillende generaties Polen	7
1.2 Home and belonging	8
1.3 Wisselwerking met de Nederlandse samenleving	9
1.4 Onderzoekskader	10
1.5 Opbouw van de scriptie	13
2. De Polen in Nederland: een overzicht	14
2.1 Migratiegeschiedenis	14
2.2 Verschillende groepen Polen	17
2.2.1 Opleidingsniveau	19
2.2.2 De bereidheid om te integreren	22
2.3 Poolse gemeenschap	24
2.3.1 Poolse kerk	24
2.3.2 Pools Schooltje en Poolse winkeltjes	26
2.3.3 Samenbindend of niet?	30
3. Poolse identiteit als sterke identiteit	32
3.1 Identiteit als sociaal construct: bestaat 'de Pool'?	32
3.1.1 De geschiedenis van de Poolse natie	34
3.1.2 Katholicisme	35
3.2 Persoonlijke identiteit van Polen	36
3.2.1 Wat is home?	36
3.2.2 Meerdere identiteiten	41
4. Wisselwerking met de Nederlandse samenleving	45
4.1 Nederland: een multiculturele samenleving	45
4.2 Houding van Nederland	48
4.2.1 De mate van discriminatie die ervaren wordt	53
4.3 De toekomst...	55
5. Samenvatting en conclusie	58
Literatuurlijst	61
Bijlage 1. Relatieve concentratie Polen in Nederland	65

Voorwoord

Waar moet ik beginnen... Tijdens het schrijven van deze scriptie kwam deze gedachte meerdere malen in mij op. In de drie maanden dat ik veldonderzoek heb verricht naar de Polen in Nederland heb ik zoveel van ze gehoord, gezien en gelezen. Het was een leuke ontdekkingsstocht. Voor ik met mijn onderzoek begon kende ik één Poolse vrouw uit de straat van mijn ouders. Van Poolse kerken of winkeltjes had ik nog nooit gehoord. Hoewel het soms lastig was om 'vanuit mijn kamertje in Utrecht' onderzoek te doen naar de Polen, je moet ze echt opzoeken, was het onderzoek juist daarom ook een eye-opener. Hoewel ik in een multiculturele samenleving leef heb ik eerlijk gezegd maar weinig contact met andere nationaliteiten. Door mij in de wereld van Polen te begeven heb ik gemerkt hoe gemakkelijk, en leuk!, het eigenlijk is om met hen in contact te komen. Naar de Poolse viering zal ik waarschijnlijk niet snel meer gaan, het was toch wel erg lastig dat ik niets van de Poolse taal begreep;-). Maar ik zal zeker nog weer een keer naar een Poolse winkel gaan voor een lekkere 'kaastaart' of oliebollen met marmeladevulling.

Mijn ontdekkingsstocht was niet mogelijk geweest zonder de hulp van velen. Allereerst wil ik natuurlijk de Polen zelf bedanken voor hun gastvrijheid, voor hun gesprekken, voor het lekkere eten, voor de moeite als ze mij weer eens wezen op een goed artikel of een goede documentaire. Door hen zijn de Polen in Nederland voor mij niet langer 'de Polen', maar hebben zij een naam gekregen. Daarnaast wil ik mijn begeleidster Sofie bedanken die met haar opbeurende en kritische opmerkingen mij de energie en handvatten gaf om deze scriptie te schrijven. Tot slot wil ik mijn familie en vrienden bedanken. Voor hun betrokkenheid als zij mij weer eens wezen op interessante berichten of oprecht geïnteresseerd waren in mijn bevindingen. Maar vooral alle opbeurende gesprekken, mailtjes ('ik durf niet te bellen want je bent vast druk bezig met je onderzoek'), smsjes of facebookberichten hebben mij gedurende mijn onderzoek, vooral als ik het schrijven even niet meer zag zitten, echt verder geholpen. Bedankt allemaal!

Het resultaat van mijn inspanningen ligt nu voor u. Ik hoop dat u deze scriptie met veel plezier zult lezen en daarna voor u de Polen ook niet langer 'de Polen' zijn. Veel plezier!

Nelleke Ungersma

1. Inleiding

Het is zondagmiddag en ik ben op de verjaardag van een oud-buurmeisje. Ik raak in gesprek met twee mannen van middelbare leeftijd en even later hebben we het over reizen. Onverwachts maakt één de overstap naar arbeidsmigranten: “Ja, ik las een onderzoek en ze zeggen dat wij ze voor de economie in Nederland wel nodig hebben, maar ergens geeft het je toch wel een onbestemd gevoel al die buitenlanders in Nederland.” Zonder dat ik heb laten vallen dat ik onderzoek doe naar Poolse migranten in Nederland, komt het onderwerp toch ter sprake. Het laat zien dat dit onderwerp leeft in de Nederlandse huiskamers. En dat is niet vreemd: in het Nederlandse straatbeeld vallen de Polen steeds meer op. Auto’s met witte kentekens, de opening van Poolse winkeltjes en in Nederlandse supermarkten wordt steeds vaker een schap gereserveerd voor typisch Poolse producten. Ook in de media wordt de laatste tijd veelvuldig aandacht besteed aan de Polen in Nederland. Deze aandacht is het gevolg van de sterke toename van Oost-Europese arbeiders die in Nederland komen werken (Corpeleijn 2007:177). Volgens de Algemene Bond Uitzendondernemingen (ABU), de grootste werkgeversorganisatie binnen de uitzendbranche, komen er jaarlijks ongeveer 100.000, voornamelijk Poolse, arbeidskrachten al dan niet tijdelijk naar Nederland (ABU 2010). Hoewel sinds 2000 al wegens verschillende factoren een groei van Oost-Europese arbeidsmigranten waargenomen kan worden, is er in mei 2007 een extra stimulans aan de migratiestroom gegeven doordat Polen geen vergunning meer nodig hebben om te werken in Nederland. In 2009 kende Nederland 150.000 Polen, ofwel één procent van de totale bevolking in Nederland is Pools (Korf et al. 2009). Dit aantal ligt veel hoger dan officiële gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) uitwijzen: uit deze gegevens zou blijken dat er op 1 januari 2011 in Nederland 87.323 inwoners waren met als herkomstgroepering Polen (CBS 2011).¹ Het exacte aantal Polen in Nederland is niet duidelijk in kaart te brengen daar pendelende Polen (waarschijnlijk) voor kortere tijd in Nederland verblijven en over het algemeen niet ingeschreven staan in de officiële gemeentelijke registraties. Daarom blijven ze in officiële migratie- en bevolkingsstatistieken grotendeels buiten beeld (Boom, Weltevrede, Rezai & Engbersen 2008). Geconcludeerd zou kunnen worden dat het officiële aantal Polen ruim de helft is van het daadwerkelijke aantal Polen in

¹ Onder Polen versta ik personen die in Polen geboren zijn of die ten minste één ouder hebben die in Polen geboren is. Dit is in lijn met de definitie van allochtonen die het CBS (2000) sinds 1999 hanteert. Geregistreerde Polen zijn personen met als herkomstland Polen die zijn opgenomen in het bevolkingsregister van een Nederlandse gemeente.

Nederland. In Bijlage 1 kan een overzicht gevonden worden van de relatieve concentratie Polen in Nederland.

De verwachting was dat alle Polen na verloop van tijd weer terug zouden keren naar het land van herkomst (Pool 2003). Nu blijkt echter dat minstens één op de vijf Polen permanent in Nederland wil blijven wonen (Korf et al. 2009). Voor lezers gaat er nu mogelijk een belletje rinkelen: was het niet zo dat in de jaren zestig en zeventig veel Turkse en Marokkaanse gastarbeiders naar Nederland kwamen, met de nadruk op *gást*? De verwachting was dat de Turken en Marokkanen na verloop van tijd terug zouden keren naar hun herkomstland maar het tegenovergestelde bleek waar: vele Turken en Marokkanen lieten hun gezin naar Nederland overkomen (Schoorl 2006; Trappenburg 2003). Ook nadat in de loop van de jaren negentig gezinshereniging nagenoeg was voltooid, hield immigratie aan waarbij het voornamelijk ging om huwelijksmigratie (Schoorl 2006:3). Op dit moment behoren de Turken en Marokkanen samen met de Surinamers en Antilianen tot de vier grootste etnische minderheidsgroepen in Nederland. De beeldvorming in Nederland over Turken en Marokkanen is niet altijd positief en de vraag die hieruit voortvloeit, wellicht uit angst of onzekerheid, is of Polen net als Turken en Marokkanen een grote bevolkingsgroep in Nederland gaan vormen en wat dit betekent voor de Nederlandse samenleving.

In deze scriptie wil ik u meenemen naar de belevingswereld van Polen om zo uiteindelijk iets te kunnen zeggen over hun plaats in Nederland. De migratie van Polen naar Nederland zal beschreven worden in het licht van hedendaagse processen zoals mondialisering en de toegenomen mobiliteit in de wereld. Want zoals Kirby (2010:2) stelt: “Globalization and globalism [...] signal important and historic transformations in our world, transformations that beg careful anthropological analysis.” In deze scriptie wil ik hier een bijdrage aan leveren door te onderzoeken hoe voor Polen gevoelens van *home and belonging* mogelijk veranderen en welke plaats ze nu innemen in de Nederlandse samenleving.

1.1 Verschillende generaties Polen

Hoewel sinds de laatste jaren in Nederland pas de discussie over Poolse arbeiders is opgelaaid, kennen de Polen in Nederland al veel langer een geschiedenis. Zo worden er al meer dan tien jaar in verschillende steden Poolse kerkdiensten georganiseerd en bestaan sinds de jaren negentig in verschillende plaatsen Poolse schooltjes. In de geschiedenis kunnen verschillende migratiestromen van Polen naar Nederland waargenomen worden, waarbij de Poolse mijnwerkers die begin 20^e eeuw naar Limburg kwamen de eersten waren. Dit zorgt voor verschillende generaties Polen in Nederland. Een belangrijk onderscheid dat de Polen

vaak zelf maken is tussen de zogenaamde ‘oude’ generatie Polen in Nederland, onder andere oud-soldaten en vrouwen die vanwege gezinsredenen naar Nederland kwamen, en de zogenaamde nieuwe generatie, de Poolse arbeidsmigranten. Gedurende mijn onderzoek merkte ik echter dat niet alle Polen die in de afgelopen vijf jaar naar Nederland zijn gekomen, onder de ‘typische’ tijdelijke Poolse arbeidersmigranten vallen daar zij niet vanwege de hogere lonen naar Nederland zijn gekomen maar vooral om zichzelf te ontwikkelen.

Er kunnen dus verschillende groepen Polen in Nederland onderscheiden worden die ik globaal definieer als de oude generatie Polen (migratie tot ongeveer 2004), de (nieuwe) generatie Poolse arbeiders (vanaf ongeveer 2004) en de (jonge) internationale generatie Polen. Dit onderscheid in verschillende groepen Polen is nuttig om de situatie van Polen in Nederland grofweg te kunnen onderzoeken en analyseren. In de praktijk blijkt echter dat deze lijn niet altijd zo gemakkelijk te trekken is en dat er genoeg uitzonderingen bestaan. Zo zijn er ook Polen van de zogenaamde ‘oude generatie’ die voor werk naar Nederland kwamen en zijn er nu nog steeds vrouwen die vanwege relationele overwegingen naar Nederland komen. Bij het lezen van deze scriptie is het belangrijk dit in gedachten te houden.

1.2 Home and belonging

Anderson (2006:6) stelt dat door de opkomst van het printkapitalisme de moderne natiestaten zijn ontstaan en definieert een natie als “an imagined political community – and imagined as both inherently limited and sovereign.” Het is verbeeld omdat “the members of even the smallest nation will never know most of their fellow-members, meet them, or even hear of them, yet in the minds of each lives the image of their communion” (Anderson 2006:6). Met andere woorden, ondanks dat de meeste mensen elkaar binnen een natie niet kennen, kunnen zij wel samen een ‘verbeelde’ gemeenschap vormen. Binnen de context van de natiestaat wordt *belonging* geïnterpreteerd als etnisch, samengebonden, homogeen, organisch en als eenheid (Hedetoft 2004). Dit is echter nooit meer geweest dan een ideaal model, altijd praktisch tegengewerkt door onduidelijke grenzen, migratie, etnische minderheden, dubbel burgerschap en multicultureel beleid. Globalisering heeft deze tendenties vermenigvuldigd en gesterkt door de soevereine, autonome, natiestaat te verzwakken en door de transnationale processen die poreuze, open grenzen en meervoudige vormen van identiteit en *belonging* hebben gecreëerd of gefaciliteerd; of zelfs grenzenloze, virtuele vormen van *belonging* (Hedetoft 2004).

In de postmoderne wereld zijn mensen zowel fysiek als cognitief niet meer gebonden aan één plek. Zo is het door de hedendaagse communicatiemogelijkheden nu mogelijk om op

afstand op de hoogte te blijven van ontwikkelingen in het herkomstland en zo ook hiermee verbonden te blijven. Een tekenend voorbeeld hierbij is de invloed van het overlijden van de Poolse president Lech Kaczynski in april 2010. Mariusz, een 27-jarige Poolse jongen die sinds 2008 in Nederland woont en werkt, vertelde dat er in Nederland verschillende afscheidsdiensten werden georganiseerd waar veel Polen naar toe kwamen. “Het is belangrijk om er op dit soort momenten voor elkaar te zijn.” Dit voorbeeld laat zien dat een gebeurtenis die Polen treft, ook de Polen in Nederland raakt en dat zij ook in Nederland een manier vinden om dit gezamenlijk te verwerken. Het toont dat de verbeelding van de gemeenschap als het ware door de globalisering verder is opgerekt: het wordt niet langer beperkt door grenzen van de Poolse natiestaat. Identiteiten, die als homogeen werden beschouwd, worden nu betwist, onder meer door massievere en kwalitatief andere vormen van mondiale migratiepatronen.

In deze scriptie zal de vraag beantwoord worden welke invloed globalisering en deze transnationale processen op de identiteit van Polen hebben. Hedetoft en Hjort (2002:viii) hebben beschreven hoe gevoelens van thuis veranderen door de toegenomen mobiliteit in de wereld. Door globalisering en mobiliteit is het mogelijk dat de ‘plaats’ waartoe men het gevoel heeft te behoren, niet overeenkomt met de plaats waar men daadwerkelijk verblijft. Dit kan verschillende implicaties hebben voor het gevoel van *home and belonging*. Allereerst is het mogelijk dat iemand blijft verlangen naar zijn ‘vroegere’ thuis. Ten tweede is het mogelijk dat mensen zich zo thuis gaan voelen op hun nieuwe plek dat hun vroegere thuis na verloop van tijd geen belangrijke rol meer speelt. Deze laatste gevoelens kunnen zo ver gaan dat iemand zich verbeeldt geen thuis meer te hebben op een bepaalde plek in de wereld, maar dat zij het gevoel hebben een *global* te zijn. Een derde mogelijkheid tot slot is dat mensen het gevoel hebben dat zij meerdere *belongings* hebben (Hedetoft en Hjort 2002:ix). Volgens Hedetoft en Hjort (2002:xvi) is van deze laatste situatie steeds meer sprake: “It is becoming widely acknowledged that hybrid identities, several homes, and multiple attachments are a fact of life in most nation-states.” In deze scriptie zal naar voren komen in hoeverre deze implicaties ook voor Polen in Nederland gelden. Onder andere zal benoemd worden dat Polen, onafhankelijk van hoe lang zij in Nederland wonen, zich hoofdzakelijk Pools blijven voelen, maar dat dit hen niet in de weg staat om zich ook aan de Nederlandse samenleving aan te passen en tevreden te zijn met hun leven hier.

1.3 Wisselwerking met de Nederlandse samenleving

Naast dat Polen zich enerzijds als Pools blijven definiëren en anderzijds ook in Nederland kunnen aarden en/of meer internationaal ingesteld zijn, is er nog een belangrijke factor die een

rol speelt bij de plaats die Polen in Nederland hebben. Namelijk de houding van de Nederlandse samenleving. Nederland is een multiculturele samenleving waarbij naast de autochtone Nederlandse bevolking, allerlei verschillende etnische minderheden een plaats hebben. Het fenomeen ‘etnische minderheden’ is zo breed en veelzijdig dat er vanuit perspectieven naar gekeken kan worden en er vaak geen eenduidigheid bestaat over de precieze betekenissen van gebruikte terminologie. Zo kan de nadruk gelegd worden op multicultureel burgerschap en *politics of recognition* (e.g. Modood 2007; Kymlicka 1995; Taylor 1994), op transnationalisme en diaspora (e.g. Amersfoort 2002; Ghorashi 2001) of vooral op culturele, structurele en contextuele factoren die Vermeulen (2002) beschrijft. Ook binnen de reikwijdte van genoemde concepten vindt veel overlap plaats. Dit maakt dat het fenomeen ‘Polen in Nederland’ zo breed is dat het onmogelijk is in deze scriptie alle facetten en onderlinge verbanden die er bij komen kijken, te beschrijven. Toch heb ik de keuze gemaakt hier in mijn scriptie wel een start mee te maken. Enerzijds omdat identiteitsvorming iets zegt over hun plaats in de Nederlandse samenleving, zijn ze bijvoorbeeld sterk op de eigen gemeenschap gericht. Anderzijds omdat het naar mijn idee een zeer actuele vraag is hoe de Polen zich (in de toekomst) in Nederland (gaan) plaatsen, onder andere in vergelijking met de Turkse en Marokkaanse gastarbeiders. Zo worden de Polen tot een aparte etnische groep gedefinieerd, maar blijken (culturele) verschillen tussen Nederlanders en Polen relatief gezien mee te vallen. Dit roept onder andere de vraag op hoe relevant het debat over multiculturalisme voor Polen is.

1.4 Onderzoekskader

Gedurende mijn onderzoek heb ik mij voornamelijk op de Polen uit Utrecht en omgeving gericht en voor een gedeelte ook uit Den Haag. Deze steden behoren tot de Randstad, het grootste stedelijke gebied van Nederland, en behoren naast Amsterdam en Rotterdam tot de vier grootste steden van Nederland. En overzicht van het aantal geregistreerde Polen in de gemeenten Utrecht en Den Haag met als herkomstgroepering Polen kan in Tabel 1 gevonden worden. Dit is gebaseerd op gegevens van het CBS (2011).

Tabel 1. *Totaal aantal Polen (naar herkomstgroepering) in de gemeenten Utrecht en Den Haag per 1 januari 2011*

	Totaal	Mannen	Vrouwen
Gemeente Utrecht	1.187	483	704
Gemeente Den Haag	6.866	3.138	3.728

Daar het in Tabel 1 alleen om geregistreerde Polen gaat, ligt het daadwerkelijke aantal Polen in Utrecht en Den Haag hoogstwaarschijnlijk veel hoger.

Ik heb allereerst voor de stad Utrecht gekozen omdat uit verschillende gebeurtenissen bleek dat de Poolse gemeenschap hier in ontwikkeling is, zoals de relatief recente opening van twee Poolse winkeltjes. Voor Den Haag heb ik gekozen omdat tijdens het begin van mijn veldwerkperiode verschillende Polen mij vertelden dat de Poolse gemeenschap daar nog meer leeft dan in Utrecht, onder andere omdat daar veel meer Polen wonen. Het bleek echter lastig om Utrecht en Den Haag te combineren daar de Poolse gemeenschap zich vooral in het weekend ‘afspeelt’. Mijn veldwerk heeft zich in Den Haag dan ook beperkt tot een aantal keren rondhangen en observeren in twee Poolse winkeltjes. Desalniettemin heeft dit waardevolle informatie opgeleverd, onder andere doordat op dit punt vergelijking met Utrecht mogelijk werd. In Utrecht heb ik namelijk ook observaties uitgevoerd in een Poolse winkel. Daarnaast heb ik Poolse kerkdiensten en Pools Schooltje Utrecht bezocht. Laatstgenoemde instelling organiseert twee keer per maand gezellige en educatieve ontmoetingsdagen voor zowel kinderen van Poolse origine als voor (hun) Poolse en Nederlandse ouders. Naast deze mogelijkheden tot *hanging around*, het er ‘gewoon zijn’, heb ik diepte-interviews afgenomen bij Polen die ik gedurende deze tijd beter mocht leren kennen. Een aantal van hen gaf aan liever niet met hun eigen naam in deze scriptie genoemd te worden en deze namen heb ik geanonimiseerd. Ook heb ik interviews afgenomen bij verschillende instanties zoals een Pools uitzendbureau en een Polenhotel. Naast het contact met Polen en experts heb ik de Nederlandse media nauwlettend gevolgd om op de hoogte te blijven van nieuwe ontwikkelingen in Nederland. Tot slot heb ik Poolse media in Nederland geanalyseerd zoals de Poolse krant *Popolsku* en het Poolstalige weekblad *Niedziela*. Door het gebruik van verschillende methoden met verschillende sterke en zwakke punten, en de resultaten die dit opleverden te vergelijken, heb ik geprobeerd zo betrouwbaar mogelijke conclusies te trekken (Dewalt & Dewalt 2002:102). Dit wordt ook wel *triangulation* genoemd.

Zoals eerder genoemd kunnen er verschillende groepen Polen in Nederland onderscheiden worden, onder andere de tijdelijke Poolse arbeidsmigranten die in de afgelopen jaren naar Nederland zijn gekomen. Helaas is het mij wegens verschillende redenen niet gelukt om veel contacten met deze groep op te bouwen. Zo heb ik bij polenhotels geïnformeerd maar hadden zij op korte termijn geen kamers in de hotels meer beschikbaar. Ook OTTO Work Force heeft zich er voor ingespannen mij in contact te brengen met Poolse arbeiders maar helaas zijn ook deze pogingen mislukt. Enerzijds vanwege het taalprobleem, anderzijds ook omdat Polen niet altijd over hun situatie willen praten. Zo vertelde Mariusz,

een Poolse jongen van 27 jaar, dat Poolse arbeiders vaak bang zijn om te praten. Op het werk heerst vaak concurrentie en vertrouwen ze niemand: ‘waarom krijgt die een betere baan en ik niet?’ Volgens Mariusz komen ze alleen op hun werk met Nederlanders in contact wat maakt dat zij Nederlanders vaak niet vertrouwen. Hij merkte bij kennissen, aan wie hij vroeg of ik bij hen een interview af zou mogen nemen, dat zij zich afvroegen waarom ik precies hen zou willen spreken en wat ik van hen zou verwachten. Dit maakte hen zo bang dat ze geen gesprek met mij wilden, ondanks dat Mariusz een (Poolse) bekende van hen is. Dit geeft aan hoe diep de angst of het wantrouwen bij Polen kan zitten. Op basis van gesprekken met andere Polen en bronnen zoals dossiers van uitzendbureaus, heb ik echter wel een beeld gekregen van deze groep Polen en zal ik daarom wel het één en ander over deze groep zeggen. Toch is mijn onderzoek hierdoor niet op alle punten volledig, vooral omdat ik weinig kan zeggen over identiteitsvorming en gevoelens van *home and belonging* van tijdelijke Poolse arbeidersmigranten.

Binnen antropologisch onderzoek ben je zelf het onderzoeksinstrument en Ghorashi (2001) trekt de conclusie dat het dan zeer belangrijk is dat je reflexief bent. Iemand die in staat is tot zelfreflectie is zich bewust van zijn grenzen en complexiteiten. Ghorashi (2001) heeft onderzoek gedaan naar gemigreerde vrouwelijke Iranese politieke activisten en bijzonder is dat Ghorashi zelf ook Iraanse is en een politieke activist geweest is. Dit heeft voor een bijzondere situatie gezorgd waarbij Ghorashi zowel onderdeel was van haar onderzoekspopulatie als ook buitenstaander als onderzoeker. Hoewel haar situatie niet met de mijne te vergelijken is, zo ben ik zelf bijvoorbeeld al geen Poolse, merkte ik gedurende het onderzoek dat ik wel verschillende raakvlakken met de Polen heb die mijn objectiviteit als onderzoeker in gevaar kunnen brengen.

Zo ben ik net als de meeste Polen christelijk opgevoed. Niet binnen de katholieke traditie, zoals de Polen, maar geloof en kerkgang zijn mij niet vreemd. Dit heeft verschillende voor- en nadelen. Zo vind ik het belangrijk met een open blik naar anderen te kijken, geen vooroordelen te hebben en dit is binnen antropologisch onderzoek ook van groot belang. Daarnaast begrijp ik hoeveel het geloof voor Polen kan betekenen. Anderzijds is het ook mogelijk dat bijvoorbeeld gebeurtenissen in de Poolse kerkdiensten mij niet in het bijzonder opvallen, zoals koffie- en theedrinken na de dienst, omdat ik dit binnen mijn eigen kerk ook gewend ben (zie ook Dewalt & Dewalt 2002:74-75). Ik sluit mij aan op Ghorashi (2001:11) dat ik, door mij bewust te zijn van deze positie, ik geprobeerd heb mij zoveel mogelijk in de positie van een buitenstaander te plaatsen.

Tijdens mijn veldwerk heb ik ervaren dat het feit dat ik mijn onderzoek uitvoerde in een voor mij overbekende context, namelijk de Nederlandse samenleving, ook verschillende invloeden op mijn onderzoek heeft gehad. Enerzijds vergemakkelijkte het mijn onderzoek, zo was ik goed in staat de Nederlandse literatuur en media over dit onderwerp bij te houden en kon ik gemakkelijk in gesprek komen met Polen die de Nederlandse taal al machtig waren. Anderzijds bestond de valkuil om (teveel) in mijn eigen vertrouwde omgeving te blijven hangen. Ik heb geprobeerd zo weinig mogelijk in deze valkuil te stappen door elke dag opnieuw bewust te zijn dat ik ‘in mijn veldwerkperiode’ zat en mijn onderzoek boven persoonlijke activiteiten te stellen. Zo koos ik er op zondag bewust voor om naar de Poolse viering te gaan in plaats van naar mijn eigen kerk.

1.5 Opbouw van de scriptie

Zoals beschreven wil ik in deze scriptie in het leven van Polen in Nederland duiken en zo meer duidelijkheid krijgen over de plaats van Polen in Nederland, hoe zij omgaan met (veranderende) gevoelens van *home and belonging* en het opbouwen van een nieuw bestaan in een ander land. In hoofdstuk twee wil ik eerst de context van Polen in Nederland beschrijven. Ik wil hierbij ingaan op de migratiegeschiedenis van Polen naar Nederland (en verschillende groepen Polen) en op de Poolse gemeenschap in Nederland. In hoofdstuk drie wil ik vanuit verschillende invalshoeken ingaan op de identiteit van Polen. Enerzijds overkoepelend gezien, ‘bestaat de Pool?’, anderzijds identiteit ook als persoonlijk en voor iedereen verschillend. Ik wil hierbij inhaken op de invloed van migratie en globalisering. In hoofdstuk vier wil ik beargumenteren dat de ontwikkeling van identiteit en integratie van Polen in Nederland niet alleen een zaak is die Polen aangaat, maar dat dit in wisselwerking met de Nederlandse samenleving plaatsvindt. Hierbij zal ik ook een vergelijking maken met de Turkse en Marokkaanse gastarbeiders van vroeger. Tot slot wil ik in hoofdstuk vijf de conclusies van dit onderzoek bespreken.

2. De Polen in Nederland: een overzicht

2.1 Migratiegeschiedenis

Ik ben in 1984 naar Nederland gekomen en in '81 was ik getrouwd. Toen ik hier kwam, naar mijn Nederlandse man, was dat de enige reden om naar Nederland te komen. Ik kwam hier en ben nu nog steeds officieel huisvrouw. Mijn carrière is dus in Polen achtergebleven. Ik had daar een interessante baan, was gelukkig, was jong, had vrienden. In principe was ik alles kwijt. Maar ik was wel heel blij. Ik had een man, een keuken en een gezin.²

Dit is het verhaal van Zofia, een Poolse vrouw van 59 jaar die in de jaren tachtig vanwege relationele overwegingen naar Nederland emigreerde. Ze leerde haar huidige man in Polen kennen die daar toen voor zijn studie was. Na getrouwd te zijn en nog een aantal jaren gescheiden van elkaar geleefd te hebben, kwam Zofia in 1984 naar Nederland. Zij was op dat moment zwanger van een zoon. Een paar jaar later heeft zij ook nog een dochter gekregen, Natalia. Zoals het citaat al aangeeft verloor zij voor haar gevoel alles toen zij naar Nederland kwam. In Polen was ze zeer actief met sport en culturele verenigingen. Na verloop van tijd begon ze in Nederland echter ook activiteiten te organiseren en in 1992 heeft zij Stichting Pools Podium opgericht.³ Deze stichting heeft als doel om Nederland in contact te brengen met de Poolse cultuur en Polen met de Nederlandse cultuur. Zij organiseert verschillende activiteiten in Nederland en Polen zoals theater- en filmfestivals.

Het verhaal van Zofia is een voorbeeld van de vele Poolse vrouwen die vanwege gezinsredenen naar Nederland zijn gekomen. Er zijn echter meer migratiestromen te onderscheiden. De eerste Poolse migranten die naar Nederland kwamen waren mijnwerkers die in de mijnen van Limburg gingen werken. Deze migratiestroom liep van ongeveer 1900 tot 1940 (Pool 2011). Veel Polen besloten toentertijd weer terug te keren naar Polen. De tweede migratiestroom van Polen naar Nederland betreft Poolse soldaten die meevochten aan de zijde van de geallieerden, onder andere in Nederland. De meesten wilden na de oorlog niet terugkeren naar Polen omdat ze zich niet konden verenigen met het nieuwe communistische regime in Polen of omdat ze door het nieuwe bewind in Polen als

² De Polen waar ik mee gesproken heb spraken niet altijd vloeiend Nederlands. Voor de leesbaarheid van dit verslag heb ik ervoor gekozen om citaten zoveel mogelijk tot grammaticaal correcte zinnen om te bouwen.

³ Voor meer informatie: www.poolspodium.nl

landverraders werden gezien en terugkeren daardoor geen optie was. De invloed van deze oud-strijders kan bijvoorbeeld nog in Utrecht teruggevonden worden. De Poolse pastoor die de Poolse diensten in Utrecht leidt vertelde mij dat deze oud-soldaten de Poolse kerk in Utrecht opgericht hebben. In feite gaat het niet om de Poolse kerk maar om Poolse vieringen daar de gemeente geen eigen gebouw heeft maar ruimte huurt van een Nederlandse katholieke kerk.

In de jaren tachtig van de vorige eeuw kon een nieuwe migratiestroom waargenomen worden. Polen kende tot '89 een communistisch regime en een economische crisis. Een paar honderd Polen kwam toen onder andere vanwege interne politieke veranderingen in Nederland terecht. Vanaf '89 nam het aantal geregistreerde migranten uit Polen geleidelijk toe met 1.124 in 1989 naar 2.284 in 2003 (Pool 2011:41). Onder deze migranten bevinden zich ook Polen die vanwege economische redenen naar Nederland komen. Zo werden er in 1996 1.400 tewerkstellingsvergunningen verstrekt aan arbeidsmigranten uit Oost-Europese landen, waaronder Polen (Boom et al. 2008).

Maar na toetreding tot de Europese Unie (EU) in 2004 kwam de arbeidsmigratie van Polen naar Nederland pas sterk op gang. Zo werden er in 2006 54.000 tewerkstellingsvergunningen aan Polen verstrekt (Boom et al. 2008). In deze jaren steeg het aantal geregistreerde Polen sterk van 5.162 in 2004 naar 8.364 in 2008. Dit kan daarom een nieuwe migratiestroom genoemd worden. Zoals in de inleiding beschreven werd in 2007 nog weer een extra stimulans aan deze migratiestroom gegeven door het openstellen van de grenzen. Naar schatting leven er nu zo'n 150.000 Polen (waarvan 87.323 geregistreerd (CBS 2011)) in Nederland.

Aan het begin van dit overzicht werd huwelijksmigratie al even aangehaald. Boom en collega's (2008:21) hebben de immigratie van Polen in de periode 1995 tot 2007 onderzocht en concludeerden dat bijna de helft van alle Poolse migranten in deze periode vanwege gezinshereniging of gezinsvorming naar Nederland kwam. Het ging hierbij voornamelijk om vrouwen die naar Nederland kwamen om met een Nederlandse man te trouwen. Dit is in lijn met onderzoek van Pool (2011:44) waaruit bleek dat in de jaren tachtig en negentig meer vrouwen dan mannen migreerden, en ook meer vrouwen dan mannen voor gezinsvorming naar Nederland kwamen: in 1995 kwam 58% van de vrouwen die migreerden voor gezinsvorming naar Nederland tegenover 15% van de mannen. In 2004 was dit voor 25% van de vrouwen nog de reden om naar Nederland te komen (tegenover 4% van de mannen). Dit maakt dat de huwelijksmigratie van Poolse vrouwen relatief gezien belangrijk is voor de samenstelling van Polen in Nederland. Zoals in Tabel 1 op pagina 10 al naar voren kwam

staan er aanzienlijk meer Poolse vrouwen (59%) dan mannen (41%) in Utrecht geregistreerd. In Den Haag bestaat dit verschil ook, maar is het kleiner (54% vrouw en 46% man).

Pas sinds 2005 ongeveer migreren meer Poolse mannen dan vrouwen naar Nederland (Boom et al. 2008; Pool 2011:44). De in verhouding grotere toename van mannen kan verklaard worden in de toegenomen mogelijkheden om te komen werken in Nederland. Karolina Swoboda, operationeel directeur van OTTO Work Force⁴ vertelde dat ongeveer 65% van de mensen die bij hen komt werken, mannen zijn. Volgens haar zie je vooral op tijdelijke basis dat meer mannen dan vrouwen naar Nederland komen omdat in ieder geval de banen die OTTO Work Force aanbiedt over zwaar werk gaan, zoals heftruckchauffeurs, en deze banen worden vooral door mannen vervuld. Daarentegen ziet ook Swoboda, zoals de cijfers tonen, dat de Polen die zich in Nederland vestigen voornamelijk vrouwen zijn.

De belangrijkste reden voor Polen om in Nederland te gaan werken is dat hier de lonen hoger liggen dan in Polen. In contact met Polen merkte ik dat zij het vervelend vinden als Nederlanders denken dat Polen naar Nederland komen omdat de werkeloosheid daar hoog is. Hiermee wordt, naar het idee van deze Polen, gesuggereerd dat Polen een arm en achtergesteld land is. Zowel Polen, als ook Nederlanders getrouwd met Polen, deden hun best mij er van te overtuigen dat dit niet het geval is. Zo viel mij op dat door meerderen genoemd werd dat grote winkelcentra in Polen niet onderdoen voor Nederlandse, of soms juist nog groter en luxer zijn dan wat wij hier gewend zijn. Hiermee wilden deze mensen bewijzen dat Polen zeker geen arm en achtergesteld land is.

Polen willen in Nederland graag snel geld verdienen om in Polen grote investeringen te kunnen doen zoals het kopen van een huis of het bekostigen van een studie. Zo vertelde Monica, een Poolse vrouw van 29 jaar over een vriendin die sportdocente is. Met haar salaris was het voor haar vriendin in Polen niet mogelijk om voor zichzelf een huis te kopen. Dit was voor haar vriendin een reden om uit Polen weg te trekken. Monica is zelf ook vijf jaar geleden onder andere vanwege economische redenen naar Nederland gekomen. Ze had, volgens zichzelf, een goede baan in Polen bij een kledingbedrijf, maar haar salaris was slecht. Hoeveel ze ook werkte, haar loon was al vijf jaar lang hetzelfde en hier zat geen vooruitgang in. Omdat het bedrijf waar ze werkte ook een moeilijke tijd doormaakte, twijfelde ze over haar toekomst bij dit bedrijf. Een Poolse vriendin in Nederland belde Monica op een gegeven moment op dat ze in Nederland een baan als oppas kon krijgen. Hoewel Monica het moeilijk vond deze stap

⁴ Otto Work Force is een uitzendbureau gespecialiseerd in tijdelijke Poolse, Slowaakse en Tsjechische uitzendkrachten. OTTO zendt dagelijks 10.000 vooral Poolse uitzendkrachten uit als logistiek personeel, productiepersoneel en technisch personeel.

te zetten, bedacht ze dat het misschien goed zou zijn om eens iets anders te doen. Daarnaast bedacht ze dat ze voor één jaar naar Nederland kon gaan, als een soort vakantie en als een manier om ervaring op te doen, om daarna weer terug te keren naar Polen. Toen Monica haar verhaal vertelde sloot ze het lachend af met: “En kijk, nu ben ik hier nog steeds.” Naast haar baan als oppas werkt Monica nu ook in de thuiszorg. Ze grijpt met beide handen het werk aan: “Alles doen wat op dit moment mogelijk is hè.” Maar dit maakt dat ze soms hele dagen en avonden weg is en alleen in het weekend wat tijd voor zichzelf heeft. Ik merkte tijdens afspraken dat dit voor haar soms behoorlijk zwaar en vermoeiend is. Toch was ze altijd vrolijk en weerhield haar drukke leven haar er niet van heel gastvrij te zijn en mij verschillende keren bij haar thuis uit te nodigen. Monica huurt (particulier) een zolderkamer in Hilversum waar ze een eigen keuken heeft en toilet en badkamer deelt met een ander (Nederlands) meisje. Monica heb ik leren kennen in de Poolse kerk en direct vanaf het begin reageerde zij enthousiast op ons contact. Ze zag dit als een manier meer over Polen te vertellen, maar juist ook als een kans om meer over Nederland te leren. Als ik aan Monica iets over Polen vroeg kreeg ik dan ook vaak de vraag terug hoe ‘die dingen’ dan in Nederland gingen.

2.2 Verschillende groepen Polen

Door de verschillende migratiestromen en –motieven kunnen er verschillende groepen Polen in Nederland onderscheiden worden. Een aantal Polen die ik tijdens mijn onderzoek gesproken heb maakten zelf de indeling tussen Polen van de ‘nieuwe generatie’ en van de ‘oude generatie’. Zo begon Zofia eens een zin met: “De Polen van mijn leeftijd; ik weet niet hoe dat zit met de nieuwe generatie, dat zijn andere mensen [...]” En zij vervolgde even later met: “Nu de nieuwe groep komt voel ik mij een beetje een oud-strijder, als de oude mensen vroeger.” Met deze laatste groep bedoelde zij de generatie Polen van de Tweede Wereldoorlog. “Ik voel dat ik minder contact heb met deze nieuwe mensen.” Deze citaten laten zien dat Zofia een duidelijke kloof voelt met de nieuwe generatie Polen. Mariusz ziet deze kloof ook. Hij vertelde over ‘old and new migration’. De oude generatie Polen zijn volgens hem de Polen die in de jaren zeventig en tachtig naar Nederland kwamen. Polen was toen net bevrijd van het communisme en de Nederlanders hadden de intentie om hen te helpen nu ze eindelijk vrij waren, zowel door zelf naar Polen te gaan als ook in Nederland een open houding richting Polen te hebben. De nieuwe migratie vindt volgens Mariusz plaats vanaf dat de grenzen open zijn gesteld.

Interessant is dat je in de Poolse winkeltjes in Den Haag en Utrecht deze verschillen in groepen Polen ook aan den lijve kunt ervaren. Zo merkte ik in Den Haag dat het mij minder

vaak lukte contact te maken met klanten omdat ze geen Nederlands spraken en kwamen meer klanten gehaast over, omdat, zoals een bouwvakker vertelde, hij zo snel mogelijk weer aan het werk wilde. Daarnaast zag ik in Den Haag vaker dan in Utrecht de typische bouwvakkers voorbij komen als in mannen met ‘broeken met grote zakken en met vlekken’. Deze observaties bevestigen dat in Den Haag meer Polen van de arbeidersgeneratie wonen dan in Utrecht. Deze bevindingen zijn ook in lijn met moeders van Pools Schooltje die vertelden dat in Utrecht voornamelijk Polen van de oude generatie leven en met eerder genoemde cijfers. De oude generatie Polen (voor 2005) bestaat uit meer vrouwen dan mannen (vergelijk Pool 2011) en vooral in Utrecht hebben zich meer vrouwen dan mannen gevestigd (zie Tabel 1).

Polen ervaren zelf als de twee belangrijkste verschillen tussen de beide generaties het opleidingsniveau van Polen en de bereidheid wel of niet (bewust) te integreren in Nederland. Hier zal ik in de volgende paragraaf dieper op ingaan. Eerst wil ik nog een extra onderscheid in groepen Polen maken die Polen zelf niet genoemd hebben. Namelijk een tweedeling in de nieuwe generatie Polen. Enerzijds de arbeiders die (in eerste instantie) tijdelijk naar Nederland komen, hier zoveel mogelijk geld willen verdienen en weinig gericht zijn op integratie. Anderzijds Polen die vooral naar Nederland komen om zichzelf te ontwikkelen of vanuit praktische overwegingen. Ik ben tot deze tweedeling gekomen daar ik verschillende (jonge) Polen heb leren kennen die in de afgelopen jaren voor werk naar Nederland zijn gekomen, maar niet passen binnen het beeld van de ‘typische’ tijdelijke Poolse arbeiders die voor hogere lonen naar Nederland komen.

Zo toog ik op een dag naar Almere om via via een Poolse jongen te ontmoeten. Hij zou mij op het station ophalen en ik kreeg van hem het volgende smsje: “Ik ben in blauw hemd, ik wachte beneiden naast burger king.” Ik moet eerlijk toegeven dat ik bij de woorden ‘blauw hemd’ direct dacht aan een ‘typische’ bouwvakker: een stevige man met een blauw misschien wat sjoemelig hemd aan, bruine en gespierde armen, grote werkschoenen en misschien nog een oranje hesje aan... Maar niets van dit alles bleek te kloppen. Mariusz stond er als een echte zakenman bij: nette schoenen, nette broek, blauw overhemd en met een slank postuur. Toen wij eenmaal in de auto zaten en wegreden, vroeg Mariusz mij of het klopte wat hij had gesmsd (zijn Nederlands is nog niet zo goed). Toen ik zei dat in Nederland een hemd een shirt zonder mouwen is, schoot hij direct in de lach en vroeg hij mij of ik zeker zo’n typische Poolse arbeider had verwacht... Mariusz sloeg dus de spijker op z’n kop.

Mariusz is 27 jaar en heeft in Polen *mechanical engineering* gestudeerd. Hij werkte bij een Pools bedrijf maar in 2008 vroeg een *headhunter* of hij in Nederland wilde komen werken. De vraag kwam op een goed moment en hij besloot het te proberen. Belangrijkste

reden om naar Nederland te komen was om zichzelf te ontwikkelen en ervaring in het internationale bedrijfsleven op te doen. Hij heeft eerst bij een bedrijf in Den Bosch gewerkt en werkt nu bij een internationaal bedrijf in Lelystad. Hij was van plan drie jaar te blijven (tot in 2011, 'nu' dus) maar heeft op dit moment nog geen concrete plannen gemaakt om weer te vertrekken. Wel denkt hij dat hij uiteindelijk terug gaat naar Polen of naar een ander land migreert.

Een ander voorbeeld is Aleksandra. Zij is 28 jaar en drieënhalf jaar geleden naar Nederland gekomen. Via gezamenlijke Poolse vrienden leerde ze haar Amerikaanse man kennen. Hij studeerde op dat moment in Duitsland. Omdat het voor haar man moeilijk was in Polen een baan te vinden (voor een goede baan wordt vaak verwacht dat je Pools spreekt) en zij voor Amerika een visum nodig had, besloten zij om naar Nederland te gaan. Enerzijds omdat in Nederland bijna iedereen goed Engels spreekt en zij beiden kansen zagen om een goede baan te vinden, anderzijds omdat Nederland openstaat voor allerlei nationaliteiten. Aleksandra werkt nu bij een Nederlandse bank met allerlei internationale collega's.

Mogelijk zou hier gesproken kunnen worden van een (jonge), internationaal ingestelde generatie. Hierbij is niet hun Poolse identiteit van belang maar gaat het om mensen die, onafhankelijk van de hoogte van lonen in thuis- en gastland, op verschillende plaatsen in de wereld mogelijkheden zien om zichzelf verder te ontwikkelen. Ik heb voor de term internationaal gekozen omdat Mariusz, Aleksandra en ook Izolda, een Poolse meisje die naar Nederland is gekomen om hier te studeren, aangaven met mensen van allerlei nationaliteiten (in Nederland) contact te hebben. Onder andere door contacten op het werk en de inburgeringscursus, maar ook omdat zij (nog steeds of alleen in het begin) de Nederlandse taal niet spraken. Zij merken dat mensen van andere nationaliteiten er meer voor open staan om in het Engels te communiceren dan Nederlanders. Bij deze internationale generatie gaat het enerzijds om mentaliteit, zichzelf willen ontwikkelen als ook om praktische overwegingen. Zo zag Aleksandra in dat haar man in Nederland meer kans op een baan had dan in Polen.

2.2.1 Opleidingsniveau

In gesprekken met moeders van Pools Schooltje, die veelal vanwege relationele overwegingen naar Nederland gekomen zijn,⁵ kwam naar voren dat zij als belangrijk verschil met de arbeidersgeneratie zien dat zij vaak gestudeerd hebben en de Nederlandse taal relatief snel

⁵ Pools Schooltje Utrecht heeft als duidelijke doelgroep kinderen van gemengde gezinnen. De school heeft tot doel kinderen de Poolse taal en cultuur mee te geven en heeft gemerkt dat zij kinderen van twee Poolse ouders hier (nog) te weinig nieuws in kunnen leren.

beheersten, terwijl de arbeidersgeneratie een relatief laag opleidingsniveau heeft. Zo werkt één moeder als juriste die onder andere aan Polen juridische ondersteuning biedt. Ze verbaast zich regelmatig over de ‘domheid’ van Polen. Dat ze vaak onvoorbereid naar Nederland komen, hier gewoon gaan werken en zich er totaal niet druk om maken of ze bijvoorbeeld wel of niet verzekerd zijn.

Maar mogelijk speelt het taalprobleem hierbij ook een rol. In één van de Poolse winkels in Den Haag wordt een kleine ruimte, die aan de winkel vastzit, verhuurd aan een juriste die onder andere Polen met administratieve problemen helpt. Op een dag maakte ik mee dat er ’s middags een Poolse jongen langs kwam die problemen had met een bepaalde instantie. Hij moest een geldig rijbewijs voor kunnen leggen, maar zijn rijbewijs was inmiddels verlopen. De vrouw legde aan hem uit dat in Nederland je rijbewijs in feite niets meer betekent als hij verlopen is en probeerde uit te leggen welke stappen hij nu moest ondernemen. De Poolse jongen leek echter maar niet te (willen) begrijpen waarom zijn rijbewijs niet geaccepteerd werd. Enerzijds speelde het taalprobleem een rol, de jongen sprak nauwelijks Engels en Nederlands en dit bemoeilijkte de voortgang van het gesprek met de juriste. Anderzijds waarschijnlijk ook vanwege koppigheid. Ook nadat het Poolse winkelmeisje zich op een gegeven moment in het gesprek mengde als tolk, leek de jongen maar niet te willen begrijpen dat in Nederland het systeem soms anders werkt dan in Polen. Uiteindelijk, pas na anderhalf uur, kwamen de juriste en de jongen op één lijn en hebben ze samen een brief opgesteld voor één of andere instantie.

In het volgende citaat van Karolina Swoboda komen ook precies de twee elementen terug die in dit voorbeeld ook een rol speelden, namelijk onvoldoende kennis van het Nederlandse systeem en het taalprobleem:

Polen weten niet wat hun rechten en plichten zijn. Een Pool kan ongegrond heel veel klagen en vergeet zijn plichten. Zo kreeg ik een klacht van een medewerkster dat wij haar geld hadden ingepikt: ‘Hier trek je zoveel procent van de belasting af en hier ineens 20 procent meer.’ Ik: ‘Ja, maar dit zijn jouw reserveringen, en dit is over jouw reguliere uren. Dat is gewoon regel- en wetgeving van Nederland, zo is het geregeld.’ Zij: ‘O ja, dat wist ik niet.’ Dus er is te weinig kennis waarbij het taalprobleem ook een rol speelt.

In dit citaat komt naar voren dat, onder andere vanwege het taalprobleem, Polen te weinig kennis hebben over de wet- en regelgeving in Nederland wat zorgt voor miscommunicatie.

Mogelijk draagt dit bij aan het beeld dat Polen ‘niet zo slim’ zijn. Want de vraag is of dit beeld wel klopt. In Tabel 2 kan een statistisch overzicht van de arbeidspositie van Polen in herkomstland en in Nederland gevonden worden.

Tabel 2. Hoogst afgerond opleidingsniveau, arbeidspositie in Polen en Nederland en beroepsniveau in Polen en Nederland (in procenten)

Opleidingsniveau	Geen of lager onderwijs	Vmbo	Havo/vwo/mbo	Hbo/wo
Autochtone Nederlanders	7,2	23,4	42,1	27,1
Polen	5,2	25,1	52,2	17,5
Turken	27,0	34,3	29,4	9,3
Marokkanen	26,2	31,1	32,0	10,7
Beroepsniveau	Elementair ⁶ beroep	Lager beroep	Middelbaar beroep	Hoog beroep
In Polen	18,8	46,4	28,4	6,4
In Nederland	42,7	40,6	12,5	4,2

* De gegevens in deze tabel zijn gebaseerd op onderzoek van Weltevrede, Boom, Perzai, Zuijderwijk en Engbersen (2009:60-63).

Uit Tabel 2 blijkt dat veruit het grootste deel van de Polen in Nederland in sectoren met laaggekwalificeerde arbeid werkt. Zo werkt bijvoorbeeld ongeveer 54 procent van de Polen in de land- en tuinbouw (Weltevrede et al. 2009) Dit wekt de suggestie dat de Polen in Nederland inderdaad niet of laaggeschoold zijn. De statistieken laten echter ook een ander beeld zien. Namelijk dat Polen in Nederland gemiddeld genomen iets lager opgeleid zijn dan autochtone Nederlanders, maar aanzienlijk hoger dan Nederlanders van Turkse of Marokkaanse afkomst (zie Tabel 2; Weltevrede et al. 2009). De Polen in Nederland zijn dus relatief hoog opgeleid. Veel Polen werken in Nederland onder hun niveau (zie Tabel 2) en dit veroorzaakt mogelijk de verkeerde beeldvorming in Nederland.

Daarnaast blijkt uit vergelijkbaar onderzoek van Boom en collega's (2008:41) dat Polen die reeds langere tijd in Nederland zijn gevestigd hoger opgeleid zijn (in de categorie hbo/wo 24 procent) dan de recente arbeidsmigranten uit Polen die aan het onderzoek van Weltevrede en collega's (2009) hebben deelgenomen (17,5 procent in de categorie hbo/wo). Hier zou met voorzichtigheid geconcludeerd kunnen worden dat de waarneming van Polen dat de oude generatie Polen hoger opgeleid is dan de nieuwe generatie, klopt. Een mogelijke verklaring is dat het hoge opleidingsniveau van vrouwen en het feit dat ze vaak Engels, Frans

⁶ Elementaire beroepen zijn beroepen waar niet of nauwelijks scholing voor nodig is zoals productiemedewerker, vakkenvuller of sloper (Weltevrede et al. 2009:62).

of Duits spraken, positieve redenen waren voor Nederlandse mannen om met Poolse vrouwen te trouwen (Boom et al. 2008).

2.2.2 De bereidheid om te integreren

Een ander belangrijk verschil tussen de oude generatie en de arbeidersgeneratie dat in gesprekken met Polen naar voren is gekomen is de wil om wel of geen energie in integratie in Nederland te steken. Een belangrijke factor hierbij is of Polen de intentie hebben (voor langere tijd) in Nederland te blijven. Tijdelijke Poolse arbeiders komen naar Nederland om zoveel mogelijk geld te verdienen en werken daarom liefst zoveel mogelijk. Zo blijft er ook weinig tijd over voor bijvoorbeeld contacten met autochtone Nederlanders. Pearl Mostert, werkzaam bij Polenhotel Westland van uitzendbureau Tido Vesta, vertelde dat de Polen lange werkdagen maken. Ze gaan vroeg de deur uit en komen laat weer terug in het hotel. Na het eten gaan ze nog wat tv kijken of biljarten in de recreatieruimte om daarna op tijd weer te gaan slapen. Veel Polen blijven 's avonds thuis omdat ze na de lange werkdagen nog te moe zijn om andere activiteiten te ondernemen.

Daarentegen is van de oude generatie Polen bekend dat zij snel inburgerde en integreerde in de Nederlandse samenleving (Boom et al. 2008). Zo vertelden ze mij hier zelf over dat ze in Nederland snel de Nederlandse taal wilden leren. Door hun Nederlandse partner kwamen ze in aanraking met een Nederlandse schoonfamilie en een Nederlandse vriendenkring wat maakte dat ze direct al contacten hadden met de autochtone Nederlandse bevolking. Ook omwille van het stichten van een eigen gezin, wordt het leren van de Nederlandse taal belangrijk gevonden. Zo sprak ik in een Poolse winkel met een Poolse vrouw getrouwd met een Nederlandse man en zwanger van haar eerste kind. Tot nu toe redde zij zich in de Nederlandse samenleving prima met haar Engels, maar ze gaf aan dat ze omwille van haar kindje nu beter Nederlands zal moeten leren spreken. Voor het kind zal het te verwarrend zijn als er thuis zowel Nederlands, Pools als Engels gesproken wordt.

Hierin komt ook al een beetje naar voren dat Polen (die in Nederland blijven) vinden dat ze zich aan horen te passen aan de Nederlandse samenleving. Ik sprak in een Poolse winkel een vrouw die meer dan twintig jaar in Nederland woont. Ze zei dat zij geen sterke waarde (meer) hecht aan Poolse producten: “Je moet je aanpassen als je in Nederland bent.” En op de vraag hoe belangrijk zij Poolse feestdagen nog vindt reageerde zij: “Steeds minder, ik woon nu in Nederland.” Agnieszka, een moeder die ik bij Pools Schooltje heb leren kennen en nu tien jaar in Nederland woont, vertelde over het gezondheidssysteem in Nederland: “Een Poolse vriendin van mij was het niet eens met de manier waarop zij door haar verloskundige

behandeld werd. Maar ik zei tegen haar dat het in Nederland nu eenmaal anders werkt, dat Nederlandse artsen ook zullen weten wat ze doen en dat het makkelijker voor haar is als zij zich schikt naar hoe het in Nederland werkt.” Uit deze twee voorbeelden spreekt dat Polen die al sinds langere tijd in Nederland wonen (de zogenaamde oude generatie) vindt dat zij zich aan horen te passen aan de Nederlandse samenleving. Deze bevinding kwam ook letterlijk terug in onderzoek van Boom en collega’s (2008:85). De migranten die zich meer permanent vestigen in Nederland zijn veelal hoogopgeleid, willen snel de taal leren en staan open voor contacten met de autochtone bevolking (Boom et al. 2008:84).

Het beeld dat nu globaal geschetst is, de oude generatie die snel wilde integreren en de arbeidersgeneratie die dat niet wil, is echter veel te kort door de bocht. Een belangrijke indicator voor de integratie van migranten is beheersing van de dominante taal (Dagevos 2010). En veel Polen van de nieuwe arbeidersgeneratie zijn wel gemotiveerd om de Nederlandse taal leren. Zo heeft OTTO Work Force de OTTO Academy ontwikkeld waarbij excursies worden georganiseerd om de Polen een stukje van Nederland te laten zien, de Nederlandse geschiedenis geleerd wordt en Nederlands gegeven wordt. De helft van de medewerkers die OTTO Work Force in dienst heeft neemt vrijwillig deel aan deze Academy en dit zijn dus niet alleen Polen die de intentie hebben lang in Nederland te blijven. Ook in de gemeente Den Haag zien ze dat het aantal Polen dat de inburgeringscursus volgt groeit, terwijl deze cursus voor Polen niet verplicht is.⁷ Hierbij moet wel opgemerkt worden dat in de gemeente ook actief ingezet wordt op deze groei. In de gemeente Den Haag zijn verleden jaar ongeveer zesduizend inburgeringstrajecten gestart. Ruim zeshonderd, meer dan 10 procent, waren Polen. Bij Mariusz, die ook de inburgeringscursus volgt, bestaat het aantal cursisten zelfs voor de helft uit Polen. In Den Haag zien ze wel dat de Polen die gebruik maken van de inburgeringscursus in ieder geval een paar jaar willen blijven. Zowel de gemeente Den Haag, als Karolina Swoboda en Mariusz geven aan dat Polen de inburgeringscursus en de OTTO Academy volgen om vooruit te komen en als persoon er rijker van te worden. Het zijn ervaringen die ze ook in eigen land weer kunnen gebruiken.

Hoewel de oude generatie Polen zich relatief gemakkelijk aanpaste aan de Nederlandse samenleving, betekent dit geenszins dat de Poolse taal en cultuur volledig ‘aan de kant’ werden geschoven. En ook voor de nieuwe generatie Polen geldt dat zij in Nederland terugvallen op Poolse instituties zoals de Poolse kerk. In Nederland bestaan dan ook verschillende uitingsvormen van de Poolse gemeenschap zoals Poolse verenigingen, Poolse

⁷ Bron: schriftelijk beantwoorde vragen door een medewerkster van de gemeente Den Haag.

schooltjes en Poolse winkeltjes. Hier zal in de volgende paragraaf meer aandacht aan worden besteed.

2.3 Poolse gemeenschap

2.3.1 Poolse kerk

Elke zondag als ik bij de kerk in Utrecht arriveer waar Polen hun eigen viering beleggen, vallen mij de vele auto's met witte kentekens op die zowel op het terrein van de kerk als in omliggende straatjes geparkeerd zijn en waan ik mij even in het buitenland. Elke zondag komen er zo'n vierhonderd Polen uit Utrecht en omgeving naar de viering toe. Utrecht is niet de enige plaats waar Poolse vieringen worden georganiseerd. Een overzicht op de website van de Diaconale Alliantie⁸ laat zien dat er inmiddels in achtenveertig plaatsen, over heel Nederland verspreid, Poolse vieringen worden georganiseerd. Hoewel de frequentie van vieringen verschilt van meerderen keren per week, zoals in Rotterdam, tot één keer per maand of alleen in het zomerseizoen, toont dit aan dat voor veel Polen in Nederland het geloof nog levend is.

Op een zondag maakte ik in de Poolse kerk mee dat er zeven kinderen voor het eerst heilige communie deden. De kinderen zagen er schitterend uit: de meisjes in witte jurken en met het haar mooi gekruld of opgestoken, de jongens netjes in pak. Zelf heb ik eerste communie ook twee keer in een Nederlandse katholieke kerk meegemaakt, maar zo feestelijk gekleed als deze kinderen waren kan ik mij van toen niet herinneren. Ook heb ik de doop van een baby'tje meegemaakt. Het laat zien dat kinderen in de kerk vertegenwoordigd zijn. Maar ook de oude generatie Polen: zo werd de collecte onder andere verzorgd door een man van de generatie oud-soldaten. Deze observaties laten zien dat de kerk niet alleen voor tijdelijke Poolse arbeidersmigranten is, maar dat alle leeftijden en generaties in de kerk vertegenwoordigd zijn. Ook wat betreft samenstelling en inhoud zijn de kerken hetzelfde als in Polen vertelde de pastoor.

Na verschillende keren de dienst bezocht te hebben voelde ik mij daar steeds meer op mijn gemak. Ik leerde een aantal Polen kennen en ik wist steeds beter wat ik kon verwachten tijdens de diensten. Toch bleef ik mij gedurende de diensten ook een buitenstaander voelen. Niet om wie de mensen waren, ik voelde me niet raar of wantrouwend bekeken. Tijdens de vieringen hing een devote sfeer en keken Polen nauwelijks op of om, dus ook niet als ik geen

⁸ www.rkdiaconie.nl/index.asp (18 juli 2011)

kruisje sloeg (in tegenstelling tot de rest). Maar het feit dat ik de taal niet sprak maakte dat ik de dienst grotendeels niet kon volgen en met veel Polen geen contact kon maken. Zo had ik de tweede keer dat ik de dienst bezocht na afloop ‘pech’ dat ik bij het koffiedrinken aan een tafel kwam te zitten met Polen die geen Nederlands of Engels spraken (zie Foto 1). Om dan met je kopje weer weg te lopen voelde echter ook niet goed. Zo was voor mij de Poolse taal een belangrijk obstakel om mij onderdeel te kunnen voelen van de Poolse kerkgemeente.

Foto 1. Deze foto is na afloop van een dienst gemaakt. Deze dag werd gevierd dat hun vroegere pastoor tachtig geworden was en hier zingen de Polen samen een lied. Helaas is de kwaliteit van de foto niet goed maar het geeft wel iets weer van de Poolse gemeenschap. Naast mij (ik sta helemaal links) staat een Poolse man die mij elke keer hartelijk uitnodigde om ‘nexterweekend’ weer langs te komen.

Anderson (2006) heeft in zijn bekende boek *Imagined Communities* uitgebreid beschreven wat de rol van taal is (geweest) voor het ontstaan (en bestaan) van gemeenschappen. Anderson (2006) stelt dat de opkomst van het printkapitalisme⁹ op verschillende manieren bij mensen nationaal bewustzijn heeft gecreëerd, voornamelijk doordat deze printtaal verenigde gebieden creëerde waarbinnen uitwisseling en communicatie van taal mogelijk werd. Gedurende het proces werden mensen zich steeds meer bewust van honderdduizenden, zelf miljoenen andere mensen die binnen hun bepaalde taalgebied vielen, en tegelijkertijd dat alleen deze honderdduizenden of miljoenen, hierbij behoorden. Ze werden nu met deze mensen verbonden door dezelfde printtaal. Door het samenvallen van het kapitalisme en de printtechnologie werd de mogelijkheid gecreëerd van een nieuwe vorm van een verbeelde gemeenschap, wat de basis legde voor de moderne natiestaten.

Anderson (2006) stelt dat een gemeenschappelijke taal cruciaal is voor het bestaan van zo'n verbeelde gemeenschap, een *imagined community*, omdat taal een speciale vorm van een gelijktijdige gemeenschap suggereert. Hoewel Anderson (2006) zijn theorie voornamelijk toespitst op het ontstaan van natiestaten en van een nationaal bewustzijn, kan zijn theorie ook

⁹ Bij het printkapitalisme gaat het om de opkomst van printtechnieken waardoor op mechanische wijze geschreven talen konden worden gereproduceerd. Dit viel samen met het kapitalisme waardoor vervolgens op grote schaal gedrukte teksten en boeken werden verspreid.

toegepast worden buiten de grenzen van natiestaten, in dit geval op de Poolse gemeenschap in Nederland. Hoewel binnen de Poolse kerk in Utrecht niet alle Polen elkaar zullen kennen, zo vertelde de pastoor dat de gemeente steeds wisselt van samenstelling, kunnen deze Polen zich wel met elkaar verbonden voelen omdat ze tegelijkertijd in het Pools religieuze liederen zingen. Dam, Eshuis, Aarts en During (2005) stellen dat dit hen een gemeenschappelijke identiteit geeft. Met een gemeenschappelijke identiteit wordt een grens getrokken tussen 'wij' en 'zij' en dit is daarom een essentieel kenmerk van een gemeenschap (Dam et al. 2005). Deze grens ervoer ik zelf ook heel duidelijk in de dienst toen op een gegeven moment Polen elkaar 'ineens' de hand gingen schudden en elkaar de zegen wensten of iets in die trant. Ik voelde mij buitengesloten omdat ik de taal niet begreep en niet wist wat ik tegen de Polen moest zeggen. Zo zorgt de taal ervoor dat Polen, ondanks dat zij zich niet binnen de grenzen van de Poolse natiestaat bevinden, in Nederland zich wel met elkaar verbonden kunnen voelen en samen een gemeenschap kunnen vormen.

2.3.2 Pools Schooltje en Poolse winkeltjes

De Poolse schooltjes in Nederland zijn voornamelijk in de jaren negentig opgericht. Op dit moment zijn er dertien Poolse scholen in Nederland aangesloten bij de vereniging Forum Poolse Scholen in Nederland (FPSN).¹⁰ In Utrecht is de school gelegen in een wijkgebouw en elke tweede en derde zaterdag van de maand komen hier kinderen van 13.00 tot 17.00 bij elkaar om meer te leren over de Poolse taal, cultuur en geschiedenis.

Op de school hangt een gemoedelijke sfeer. Lestijden worden niet al te strak gehanteerd en omdat ouders soms van buiten Utrecht komen, zoals Zeist maar zelfs ook uit Kampen, blijven ouders gedurende de lessen op de school hangen en is de school ook voor ouders een ontmoetingsplek. De bereidwilligheid om zo 'ver' te reizen geeft aan hoe belangrijk dit onderwijs door sommige ouders gevonden wordt. Ouders vertellen dat zij hun kinderen vooral naar de school laten gaan zodat de kinderen contact kunnen blijven onderhouden met Poolse familie. Daar kinderen van de zogenaamde nieuwe generatie Polen nog te jong zijn of de Poolse taal nog goed spreken, komen er alleen kinderen van gemengde gezinnen naar de school.

¹⁰Voor meer informatie: www.fpsn.nl

Foto 2 en 3. Paalsmaaltijd op Pools Schooltje Utrecht. Eerst gingen de kinderen eten, daarna genoten wij van alles wat er nog over was. Op de tafel staat typisch Pools eten zoals de zelfgemaakte kaastaart (foto boven middenin) of Pools vlees. Het drinken komt uit de Poolse winkel.

Op zaterdag 16 april, een week voor Pasen, werd op de school Pasen gevierd door middel van een paasmaaltijd (zie Foto 2 en 3). Door verschillende ouders was ik enthousiast voor deze maaltijd uitgenodigd. Als ik op die dag in de keuken kom om te vragen of ik misschien nog met de voorbereidingen kan helpen, krijg ik een paar stukjes vlees in mijn handen ‘geduwd’ die ik toch echt even moet proeven. Uit dit enthousiasme blijkt dat de Poolse vrouwen het leuk vinden dat ik er bij ben, open staan voor contact met mij en trots zijn op ‘eigen’ Pools vlees.

Dat Polen trots zijn op Pools vlees en worst bleek ook tijdens observaties in de Poolse winkeltjes. Bijna elke klant die komt neemt wel worst of vlees mee. Daarnaast zijn Pools brood, bier en snoep ook erg gewild onder de Polen in Nederland. Het merendeel van de klanten is dan ook Pools, toch komen er ook geregeld Nederlanders die bijvoorbeeld Pools snoep hebben leren kennen via Poolse vrienden of collega's.

In Utrecht staan twee Poolse winkels waarvan Dzień Dobry (wat goedendag betekent) er één van is. De eerste keer dat ik naar deze winkel toe ging schoten er plaatjes door mijn hoofd van buitenlandse winkeltjes zoals je die bijvoorbeeld in de Kanaalstraat in Utrecht kan vinden: beetje smoezelige uitstraling, buiten schappen vol met allerlei groenten, allochtonen die voor de winkel met elkaar staan te praten. Maar toen ik eenmaal in het winkelcentrum aankwam moest ik even goed zoeken waar de winkel zat. In tegenstelling tot wat ik van buitenlandse winkeltjes gewend ben, valt deze Poolse winkel nauwelijks in het Nederlandse straatbeeld op: buiten staat alleen een klein reclamebord en hangen twee Poolse vlaggen en de voorkant van de winkel ziet er netjes en verzorgd uit. Binnen geldt hetzelfde: de winkel oogt licht, ruim en netjes (zie Foto 4 en 5). Wat dit betreft valt deze winkel in het Nederlandse straatbeeld niet uit de toon. Toch zijn de kenmerken van de Poolse insteek ook duidelijk zichtbaar: achter de toonbank hangt kleding in de kleuren van de Poolse vlag en ook het relatief kleine formaat van de winkel is ongekend voor Nederlandse supermarkten. En wie goed kijkt, ziet onleesbare namen op etiketten van flessen, blikken en pakken staan.

Tijdens observaties in deze winkel, maar ook in Den Haag, viel mij op dat Polen elkaar nooit aanspreken (tenzij ze elkaar kennen), elkaar zelfs niet groeten als ze de toch relatief kleine winkel binnestappen of samen in de rij staan. Tekenend was dat rond Pasen, toen het drukker dan normaal was in de winkel en er een rij voor de kassa stond, één man in het Nederlands lachend iets zei tegen de anderen in de rij. Hier werd kort door één Pools iemand op gereageerd, daarna was het weer stil. Ik vond het opvallend dat juist een Nederlandse man een praatje probeerde te maken tijdens het wachten. Aan verschillende Polen vertelde ik mijn verbazing dat de winkel geen sociale ontmoetingsplek voor Polen blijkt te zijn. Ik kreeg reacties terug in de trant van: "Waarom zou je in de winkel wel mensen aanspreken? Je kent deze mensen toch niet? Jij spreekt in een Nederlandse supermarkt toch ook geen mensen aan?" Uit dit laatste punt spreekt dat Polen zich op dit punt als hetzelfde achten als Nederlanders. In Polen zijn de Polen ook niet gewend om in winkels elkaar aan te spraken en in Nederland vervullen de winkels hier geen sociale functie in.

In de winkel viel mij ook op dat door de Polen altijd Pools gesproken werd, ook al bleken de Polen, als ik ze aansprak, ook goed Nederlands te kunnen spreken. Ook op Pools

Schooltje viel me op dat hoewel de meeste ouders goed Nederlands spraken, er onderling alleen Pools gesproken werd. Ik merkte dat ouders, als ik er bij was, hun best deden om de gesprekken in het Nederlands te voeren, maar vroeg of laat gingen gesprekken altijd weer in het Pools over. Tot een moeder weer het idee had dat ik teveel buitengesloten werd, voor mij vertaalde wat er gezegd werd of anderen ocriep om weer in het Nederlands te spreken.

*Foto 4 en 5.
Poolse winkel
Dzień in
Utrecht.*

Deze voorbeelden tonen aan dat, hoewel Polen wel Nederlands kunnen spreken, zij toch de neiging hebben terug te vallen op het Pools zodra dit kan. Vaak konden ze dan in het Nederlands niet precies uitleggen wat ze bedoelden, legden ze aan een ander in het Pools uit wat zij wilden zeggen en ging het gesprek dan vanzelf over in het Pools. Het laat zien dat Nederlands toch altijd de tweede taal zal blijven en Pools de taal is waarin zij zich het beste uit kunnen drukken. Bij alle Polen met wie ik gesproken heb, onafhankelijk van hoe lang zij in Nederland zijn, was ook duidelijk een Pools accent te horen als ze Nederlands spraken. Daar Anderson (2006) ook stelt dat voor het aanleren van een tweede taal, in feite nooit genoeg tijd is in het leven, is deze observatie niet vreemd.

Hoewel naar mijn idee de Poolse kerk, school en winkel belangrijke uitingvormen zijn van de Poolse gemeenschap, is dit lang niet alles. Zo zijn er verschillende culturele verenigingen actief waaronder Pools Podium. Zelf ben ik twee keer bij een activiteit van Pools Podium geweest. Eén daarvan was de vierde Poolse Filmlente. Over de steden Den Bosch, Amsterdam en Delft verspreid werden dertien avonden langs Poolse films vertoond met als thema 'Een frisse kijk op de tien geboden'. Het evenement was professioneel opgezet in samenwerking met De Melkweg in Amsterdam. Op een avond ging ik samen met Zofia naar een voorstelling in Amsterdam. Het was mooi om te zien hoe betrokken Zofia is bij haar werk, zo stond ze voor aanvang van de film klaar met flyers en folders van evenementen en wilde ze in de pauze het publiek graag bedanken voor hun komst.

2.3.3 Samenbindend of niet?

De Poolse instituties duiden op het bestaan van een gemeenschap maar ik heb zelf weinig moeilijkheden ervaren om hieraan deel te nemen. Zo werd ik enthousiast uitgenodigd voor de paasmaaltijd, werd ik in de Poolse kerk niet raar aangekeken en door sommigen ook aangesproken en ben ik naar filmvoorstellingen van Pools Podium geweest. In feite de enige beperking die ik in alledaagse situaties ervaren heb om in contact te komen met Polen is de taal. Hoewel, zoals in de inleiding besproken Poolse arbeiders niet altijd willen praten vanwege angst, heb ik in het alledaagse contact Polen toch vooral ervaren als open en hartelijke mensen. Ik kreeg dan ook niet de indruk dat Polen hun gemeenschap voor buitenstaanders zouden willen afsluiten, het heeft meer met praktische overwegingen (zoals taal) en doel van de activiteiten te maken in welke mate anderen dan Polen er aan deel (kunnen) nemen.

Hiermee in lijn is dat Polen van de oude generatie, maar ook van de jonge internationale generatie, aangeven niet meer waarde te hechten aan Poolse vriendschappen

dan aan Nederlandse. Ze benadrukken dat het bij vriendschappen niet om nationaliteit gaat, maar of er een klik is. Ze gaven dan ook aan zowel Poolse als Nederlandse vriendschappen te hebben. Voor de nieuwe generatie tijdelijke arbeiders geldt een andere situatie. Door verschillende factoren als lange werkdagen maken, met anderen Polen in een hotel wonen of de taalbarrière, onderhouden zij wel vaker met alleen Polen contact (Boom et al 2008). Bij de nieuwe generatie Polen is echter wel weer noodzakelijk onderscheid te maken tussen migranten die tijdelijk in Nederland verblijven of die zich meer permanent willen vestigen: deze laatste groep staat wel open voor contacten met de autochtone bevolking (Boom et al. 2008:84).

Concluderend is er wel sprake is van een Poolse gemeenschap, maar niet van een héchte Poolse gemeenschap. De vraag kan gesteld worden in welke mate Poolse instituties in de Nederlandse samenleving wel of niet bijdragen aan de sociale cohesie (Koenis 2002:62). Minderheden verbinden zich met verschillende aspecten of delen van de samenleving (Modood 2007:118) en volgens Koenis (2002:64-65) wordt een samenleving zo samengebonden door een complex van verschillende verbindingen, variërend van gemeenschappen, associaties, politieke instituties tot technologische arrangementen. Met andere woorden, verbindingen op allerlei verschillende niveaus houden de Nederlandse samenleving juist bijeen. Daar de Poolse gemeenschap geen gesloten gemeenschap is en Polen ook deelnemen aan de Nederlandse samenleving, bijvoorbeeld door hun kinderen naar reguliere basisscholen te sturen, ontstaat er een complex van allerlei verbindingen die mensen juist met elkaar verbindt en de samenleving staande houdt.

3. Poolse etniciteit als sterke identiteit

Ik was Poolse, ik ben Poolse en ik ga als Poolse sterven, ook met mijn Nederlandse paspoort (Zofia).

In het vorige hoofdstuk is aangehaald dat Polen, zodra zij hier de mogelijkheid voor krijgen, terugvallen op de Poolse taal. Taal symboliseert op deze manier hun etnische identiteit (Eisenlohr 2006:113; Eriksen 2010:81). De Poolse taal is echter niet voldoende om etniciteit te definiëren. Naast taal gebruiken antropologen vaak ook andere criteria als politieke organisatie en territorium van een groep, maar grenzen tussen groepen zijn vaak niet scherp en daarom vrijwel niet met objectieve culturele eigenschappen te definiëren (Eriksen 2010:15-16). Eriksen (2010) stelt dat alleen verschil tussen groepen te definiëren is als er een minimum van contact is tussen deze groepen en zij elkaar als anders beschouwen. Etniciteit is daarom in essentie een aspect van een relatie, niet de eigenschap van een groep. Etniciteit kan daarom ook beschouwd worden als een sociale identiteit, als een sociaal construct, dat in het geval van Zofia naar haar Poolse identiteit verwijst (Eriksen 2010:17). Etniciteit is een begrip dat mensen aan zichzelf en aan anderen toe kunnen schrijven. Zo wordt in de media over ‘de Polen’ gesproken en worden de Polen in Nederland daarmee tot één groep gerekend. Ik zal eerst ingaan op de vraag in hoeverre dit terecht is om daarna de invloed van migratie en globalisering op de persoonlijke identiteit van Polen te bespreken.

3.1 Identiteit als sociaal construct: bestaat ‘de Pool’?

Als ik voor mijzelf probeer ‘de Pool’ te beschrijven moet ik als eerste aan de gastvrijheid van Polen denken. Toen ik Zofia voor de eerste keer in de kerk tegenkwam, de dag daarvoor had ik haar in de Poolse winkel gesproken, was zij direct heel zorgzaam. Na de dienst was er in een apart zaaltje koffie- en theedrinken en Zofia wees mij een plek waar ik kon gaan zitten. Vervolgens haalde ze thee en gebak voor mij, terwijl ze ondertussen ook nog druk was met uitnodigingen uidelen voor een filmavond van Pools Podium. Toen ik bij haar thuis kwam voor een interview, stond ook direct een pot met thee voor mij klaar, schonk zij meerdere keren voor mij in drukte ze mij op het hart de koekjes te pakken die op tafel stonden. Zofia was heel gastvrij en zorgde dat ik mij op mijn gemak voelde in de kerk en bij haar thuis. Ook bij Mariusz kwam direct eten en drinken op tafel zoals thee met versie citroen, wat typisch Pools is. En ’s avonds mocht ik onder andere de zelfgemaakte likeur van zijn ouders proberen.

En toen het bij Monica een keer tegen etenstijd liep, drong ze aan of ze echt niet iets te eten voor mij klaar moest maken, terwijl ze zelf geen honger had.

Tijdens mijn onderzoek heb ik ervaren dat Polen heel gastvrij zijn en dat eten en drinken daar echt bij hoort. Zo is bij Polen ook de gewoonte om met kerst voor één persoon extra te dekken. Als er dan onverwachts iemand langskomt, kan diegene direct aanschuiven aan tafel. Hiermee hangt ook samen dat voor Polen familie en vrienden zeer belangrijk zijn. Zo is het de normaalste zaak van de wereld dat als er familie langskomt, deze familie meerdere nachten bij hun blijft slapen terwijl Polen merken dat het binnen de Nederlandse cultuur normaler is om dan een hotelletje te boeken. Zij ervaren dit als ongastvrij.

Natalia vertelde dat zij thuis Pasen en Kerst altijd in de Poolse kerk vieren, onder andere omdat binnen de Poolse traditie deze feestdagen meer op de familie en het gezin gericht zijn dan binnen de Nederlandse traditie. Zo kennen de Polen met Pasen de traditie van rieten mandjes met daarin een lammetje van boter gemaakt en met paaseitjes, eieren, vlees en brood. Dit mandje wordt de avond van te voren in de kerk geheiligd en wordt de volgende ochtend samen met de familie opgegeten. Verschillende Polen, en ook Nederlandse mannen, denken dat deze gerichtheid op familie ook een reden is waarom vooral Nederlandse mannen met Poolse vrouwen trouwen. Dat het Nederlandse mannen aanspreekt dat hun vrouw niet (alleen) op een goede carrière gericht is, maar ook huiselijkheid, het gezin heel belangrijk vindt. Zoals Zofia die in feite alles verloor toen zij naar Nederland migreerde, maar wel 'heel blij' was omdat zij een gezin had om voor te zorgen.

Ook Sidorenko (2008) stelt dat familie zeer belangrijk is voor de Pool. Volgens haar ontleent de Pool, naast familie, aan nog twee andere elementen zijn identiteit: "The question about self-identity is often a reference to the overriding values, such as the nation ('Am I a good Pole?'), religion ('Am I a good Catholic?') or the family ('Am I a good daughter?')" (Sidorenko 2008:122). Gedurende het communisme in Polen werd nationale eenheid en het behoud van een dominante nationale identiteit als voorwaarde gesteld. Hoewel dit niet voorkwam dat individuen geen keuzes over eigen identiteit hoefden te maken, om Giddens (1991:81) aan te halen: "Individuals have no choice but to choose," konden tijdens het communisme keuzes over eigen identiteit nauwelijks gescheiden worden van morele keuzes (Sidorenko 2008). Vandaar dat identiteit ontleend werd aan overkoepelende waarden zoals aan de natie, religie en familie.

Voor ik echter dieper in ga op de identiteit van 'de Pool' wil ik nog benadrukken dat, hoewel Polen door Nederlanders misschien als één groep worden beschouwd, de Polen zelf, zoals beschreven, in Nederland duidelijk onderscheid zien tussen verschillende groepen

Polen. Deze verschillen in generatie en reden van migratie maakt dat het in feite onmogelijk is om te spreken van ‘de Polen’ in Nederland. Er kan echter wel iets gezegd worden over, zoals Sidorenko (2008) noemt, overkoepelende waarden en hier wil ik nu dieper op ingaan.

3.1.1 De geschiedenis van de Poolse natie

De geschiedenis en religie van Polen is belangrijk om de Poolse cultuur te begrijpen.

Bovenstaand citaat is van Mariusz. Hij vertelde over de invloed van het verongelukken van de Poolse president Lech Kaczynski. In Nederland werden verschillende afscheidsdiensten georganiseerd waar veel Polen naar toe kwamen. Hieruit komt naar voren dat religie belangrijk en samenbindend is voor Polen. Zo bedoelt Mariusz dat je de geschiedenis en religie van Polen moet kennen om te begrijpen waarom Polen handelen (‘de cultuur’) zoals zij handelen.

Polen zijn heel trots op hun land vanwege de gewelddadige geschiedenis. Zo zei Zofia: “De geschiedenis van Polen is echt heel mooi, vol van bloed en alles.” In eerste instantie was ik heel verbaasd dit te horen daar Zofia naar mijn idee twee tegenstrijdige termen in één context gebruikt: de woorden ‘bloed’ (bloederig) en ‘mooi’. Maar Natalia legt uit waarom dit zo is: “Er zijn zoveel vreselijke dingen gebeurd, dat Polen trots zijn op het feit dat ze Pools zijn, dat zit er echt in en dat blijft er ook in.” Polen zijn er trots op dat, ondanks alle vreselijke tragediën, het land niet lamgeslagen is en stand gehouden heeft. Verschillende Polen ervaren dat Nederlanders veel minder trots zijn op hun vaderlandse geschiedenis. Zo vertelde Natalia dat ze op de basisschool wel over vervelende gebeurtenissen uit de Nederlandse geschiedenis hoorde maar dat zij toen geen trots gevoel kreeg omdat Nederland zoveel gedaan zou hebben. In Polen wordt volgens haar veel meer de nadruk op de geschiedenis gelegd. Walicki (2000 in Sidorenko 2008:117) beschrijft dat de traditie om Polen als lijdend land te zien, als een land met vele tragediën, één van de vormen van patriottisme is die zich tijdens het communisme ontwikkelde.

Naast deze vorm van patriottisme kunnen er nog andere vormen onderscheiden worden, zoals patriottisme als reactie op het communisme (Sidorenko 2008) en patriottisme als een vorm van nationalisme (dat de grens van Polen rond een gemeenschappelijke taal en cultuur getrokken werd naar het idee van Anderson). Door deze verschillende vormen van patriottisme werd de Poolse natie als een gemeenschap met een zekere homogeniteit beschouwd (Sidorenko 2008). Deze verschillende vormen van patriottisme roepen nog steeds

sterke nationalistische gevoelens bij Polen op, juist ook weer nu Polen pluraliseert door de komst van nieuwe etnische minderheden en andere identiteiten die op de voorgrond treden zoals feminisme en homofiele groepen (Sidorenko 2008).

3.1.2 Catholicisme

Polen wordt wijdverspreid als het meest christelijke en katholieke land in Europa beschouwd (McManus-Czubińska & Miller 2008). McManus-Czubińska en Miller (2008) hebben data onderzocht van 1.201 Polen en concludeerden dat 88 procent zichzelf als een gelovige verklaard en dat 70 procent minstens één keer per maand naar de kerk gaat (waarvan 49 procent minstens één keer per week). 96 procent van de onderzoekspopulatie (waaronder ook agnosten en zelf verklaarde niet-gelovigen) benoemden zichzelf als katholiek. Deze resultaten bevestigen het stereotype dat Polen een buitengewoon religieus, katholiek land is waarbij religie en vertrouwen in de kerk nauw verbonden zijn aan positieve nationale trots (McManus-Czubińska & Miller 2008:132). Ook Zubrzycki (2001) stelt dat voor de etnisch-nationale identiteit van Polen historisch gezien de kerk zeer belangrijk is daar de katholieke kerk tijdens het communisme als het ware een monopolie had op de productie en reproductie van de nationale identiteit.

Toch signaleren Polen in Nederland dat er ook een andere tendens waargenomen kan worden, namelijk dat de ontkerkelijking die Europa in zijn algemeenheid doormaakt, ook op Polen steeds meer zijn weerslag vindt. Zo merkt Monica dat in Nederland voor Polen de sociale druk minder hoog is om naar de kerk te gaan. Polen komen in Nederland in aanraking met een andere levensstijl, bijvoorbeeld dat het niet raar is om niet naar de kerk te gaan of dat je kan samenleven zonder te trouwen. De kerk heeft niet meer het ‘morele en sociale’ monopolie zoals tijdens het communisme (Zubrzycki 2001). Zo sprak ik een Poolse meisje die niet meer naar de Poolse kerk in Nederland gaat omdat de pastoor het er niet mee eens was dat zij samenwoonde en hij kwetsende dingen tegen haar had gezegd.

Ondanks deze ontwikkelingen binnen de Poolse katholieke kerk betekent dit niet dat voor veel Polen de katholieke kerk niet meer belangrijk is voor hun identiteit. Zo vertelde Monica dat, hoewel zij wel vaak naar de kerk gaat, zij het niet noodzakelijk vindt om elke week te gaan omdat God overal is en echt geloof in je hart zit. Daarnaast blijkt uit de hoeveelheid Poolse kerken in Nederland (zie paragraaf 2.3.1) dat de Poolse kerk voor veel Polen in Nederland nog wel levend is. Tot slot bleek uit het onderzoek van McManus-Czubińska en Miller (2008) dat ook Polen die zichzelf als niet gelovig verklaren, catholicisme wel belangrijk vinden voor hun identiteit. Want hoewel ‘slechts’ 88 procent zichzelf als

gelovige verklaarde, benoemde 96 procent van de Polen zich als katholiek. Wat hier mogelijk een rol in speelt is dat de tradities van het katholieke geloof nog sterk in het dagelijkse leven verweven zijn. Zo is het in Polen de gewoonte om je naamdag (het herdenken van de heilige waarvan je naam is afgeleid) uitgebreider te vieren dan je geboortedag. En de twee belangrijkste feestdagen zijn Kerst en Pasen, beide religieuze feesten. Ondanks de ingezette ontkerkelijking is het katholieke geloof daarom zeker nog niet los te koppelen van de Poolse identiteit.

3.2 Persoonlijke identiteit van Polen

3.2.1 Wat is home?

In de vorige paragraaf ben ik op een aantal overkoepelende waarden ingegaan die belangrijk zijn voor de identiteitsvorming van de meeste Polen: geschiedenis en patriottisme, katholicisme en familie/gastvrijheid. Binnen de grenzen van de Poolse natiestaat hebben zich sterke nationalistische gevoelens ontwikkeld, onder andere onder invloed van het communisme. De vraag is in hoeverre deze nationalistische gevoelens voor Polen in Nederland nog gelden nu zij gemigreerd zijn en niet meer in hun thuisland wonen en leven. Ik wil meegaan met de stellingname van Rapport en Dawson (1998) dat in deze postmoderne wereld identiteit onlosmakelijk verbonden is met vloeïendheid en beweging in tijd en ruimte (*movement*). Volgens hen falen de traditionele antropologische classificaties van identiteit om deze beweging over te brengen. Zij willen daarom de zoektocht naar identiteit bediscussiëren en analyseren in termen van conceptualiseringen van *home*. Maar wat is *home* precies?

Douglas (1991:289) stelde begin jaren negentig dat *home* gelokaliseerd is in ruimte. De vraag is altijd: ‘waar’ is jouw thuis, en niet ‘hoe’ of ‘wie’ is jouw thuis. Er moet iets van een ruimte zijn omdat *home* een bepaalde ruimte onder controle brengt. Er moet iets regelmatig en blijvends zijn in die ruimte. Men kan in een hotelkamer gelukkig zijn, maar dat maakt het geen huis. *Home* is niet alleen een ruimte, door de tijd heen moet er ook iets van structuur zijn en zo komt er ruimte voor herinneringen. Op deze manier staat *home* als snel synoniem voor een huis. Dat deze laatste aanname echter niet toereikend is om de beleving van Polen te omvatten, blijkt uit het volgende citaat van Zofia:

Hier in Nederland is dit mijn huis (een gebouw). Maar in Polen zijn mijn vrienden, daar zijn mijn activiteiten. Hier heb ik meer stabiliteit en daar leef ik. In de winter wil

ik in Nederland wonen, dat is rustig, ontspannen. In de lente ga ik met vleugeltjes weer naar Polen, daar genieten, daar leven, naar mijn vrienden.

In dit citaat komt naar voren dat voor Zofia haar huis in Nederland een gebouw is, een plek waar zij kan wonen, maar dat zij in Polen echt lééft en dat Polen de plek is waar zij naar verlangt ('waar zij met vleugeltjes naartoe gaat'). Met andere woorden, als *home* gesitueerd is een bepaalde ruimte, waar structuur is en waar herinneringen liggen, waarom voelt Zofia dan nog steeds dat zij in Polen hoort, terwijl zij ook al zevenentwintig jaar in Nederland woont? In Nederland haar huis heeft, actief is voor Pools Podium en familie en vrienden heeft? In deze hedendaagse wereld van beweging geeft het concept *home*, zoals Douglas (1991) dit verwoordde, daarom weinig conceptuele houvast meer. Rapport & Dawson (1998:7) stellen dat volgens hen een veel meer mobiele conceptie van home op de voorgrond moet komen, als iets wat iemand met zich meeneemt als hij wegtrekt:

As Berger describes, for a world of travellers, of labour migrants, exiles and commuters, home comes to be found in a routine set of practices, a repetition of habitual interactions, in styles of dress and address, in memories and myths, in stories carried around in one's head. People are more at home nowadays', in short, in 'words, jokes, opinions, gestures, actions, even the way one wears a hat' (Berger 1984:64).

In dit citaat komt naar voren dat *home* niet besloten ligt in een bepaalde plek op aarde, maar in de houding van mensen, in hun woorden, hun grappen, de manier waarop ze hun kleding dragen etc. Bij Polen voelde ik mij heel welkom en kenmerkte de gastvrijheid van deze Polen zich onder andere in het voorzetten van eten en drinken. Voortbordurend op Berger (1984 in Rapport & Dawson 1998:7) is deze gastvrijheid, deze houding van Polen, een aspect waarin zij iets van thuis laten zien.

Berger (1984) stelt dat *home* ook gevonden kan worden in de activiteiten die iemand onderneemt. Zo kunnen deze activiteiten een manier zijn om de banden met het thuisland warm te houden. Aleksandra voelt zich nog steeds Poolse, onder andere doordat ze nog steeds het nieuws in Polen volgt en nog elke week contact heeft met haar ouders. En zo viert Zofia met haar gezin de Poolse feestdagen en is zij druk met haar werk voor Pools Podium. Amersfoort (2002:325) stelt dat dit soort instituties van culturele aard zo culturele tradities, gericht op het land van herkomst, in stand kunnen houden.

Toch merkte ik gedurende mijn onderzoek dat de houding en activiteiten van Polen niet voldoende zijn om de diepte te beschrijven van wat voor hen *home* is. Het volgende citaat is van Natalia waar zij iets zegt over het wel of niet kunnen logeren bij iemand:

Voor mij is het een groot verschil geweest. Ik ben hier aan het eind van de middelbare school ook uit geweest, naar andere steden geweest, maar hier is het veel moeilijker om bij iemand te logeren. Ook al is het vier uur 's nachts en je bent in Amsterdam, dan neem je toch de nachttrein of de eerste trein. In Polen never nooit niet. Je blijft slapen, en je blijft meteen een heel weekend of zo, dat zit er veel meer in. Dat maakt de relaties tussen mensen ook heel wat fijner, opener, en dat mis ik in Nederland heel erg.

Natalia is begin twintig en geboren en getogen in Nederland. Vijf jaar geleden is zij fysiotherapie gaan studeren in Polen, onder andere vanwege haar zoektocht naar haar identiteit. Op het moment dat ik haar sprak was ze voor stage een aantal maanden in Nederland. In dit citaat van Natalia komt naar voren dat zij de gastvrijheid, de openheid van Polen *mist*, met andere woorden, de gastvrijheid in Polen, roept hier in Nederland verlangens in haar op. Dit sluit aan op Berger (1984 in Rapport & Dawson 1998) die stelt dat *home* ook gevonden kan worden in herinneringen. Op deze manier komen voor Natalia gevoelens van *home* naar boven want deze openheid in Polen geeft haar een fijn gevoel. *Home* is niet alleen een bepaalde houding van iemand, maar heeft ook met verlangens, met gevoelens, te maken. Ook in het citaat van Zofia, dat zij in de lente weer met vleugeltjes naar Polen toegaat, is verwoord dat ze sterke verlangens naar haar moederland kent. Hedetoft en Hjort (2002:vii) verbinden *home* en *belonging* dan ook aan elkaar: "Our home is where we belong, territorially, existentially, and culturally, where our own community is, where our family and loved ones reside, where we can identify our roots, and where we long to return to when we are elsewhere in the world." *Belonging* kan daarom een belangrijk element van identiteit vormen (Hedetoft en Hjort 2002:ix).

Maar waar gaan deze verlangens naar uit? Waar is dan precies de identiteit van Zofia op gebaseerd? Zofia is geboren en getogen in Polen. Ze heeft in vijf jaar tijd de universitaire studie Sociologie afgerond en heeft daarna tien jaar als docent drama gewerkt en artikelen geschreven. In haar vrije tijd was ze druk met sportactiviteiten en culturele verenigingen. Zofia stond in Polen volop in het leven en zoals ze zelf zei: de wereld lag aan haar voeten. Voor Zofia is deze periode in Polen zeer belangrijk geweest. Zo verzuchtte ze tijdens een gesprek: "In Polen zijn mijn *boyfriends*. Veel van mijn vrienden zijn gepensioneerd en ik wil

daar zijn, met hen zingen en gitaar spelen. Die heb ik daar tijdens mijn studententijd leren kennen, en dat blijven je beste vrienden.” Uit dit citaat blijkt hoe bepalend voor Zofia deze periode, haar jeugd, in Polen geweest is. Hedetoft (2004) refereert hieraan als de ‘bronnen van *belonging*’. Het gaat hierbij om de lokaliteit en het vertrouwde. De vooronderstelling van Hedetoft (2004:24) is dat *belonging* geworteld is in elementen als een fysieke plaats, in bekendheid, in sensuele ervaringen, in menselijke interacties en in lokale kennis. Zoals ook in het verhaal van Zofia naar voren komt, zijn deze bronnen van *belonging* vaak verankerd in de vormende jaren van de kindertijd en adolescentie (Hedetoft 2004:25). Zij heeft in haar studententijd vrienden voor het leven gemaakt die zij nog steeds graag bezoekt. Ook Aleksandra voelt zich onder andere nog Poolse omdat zij haar hele schooltijd in Polen doorlopen heeft en daar haar vrienden heeft. Nu ze werkt heeft ze weinig tijd om vriendschappen op te bouwen en voor haar was haar studietijd, wat betreft vriendschappen, daarom de belangrijkste tijd.

Deze bronnen van *belonging* zijn volgens Hedetoft (2004) belangrijk voor de identiteit van mensen. Hedetoft (2004:25) merkt echter wel op dat, hoewel deze elementen (zoals een fysieke plaats of menselijke interacties) wel de bronnen van *belonging* en identiteit vormen, ze niet gelijk zijn aan *belonging*. Het tweede wat Hedetoft (2004:25) dan ook belangrijk acht voor de identiteit van mensen zijn ‘gevoelens van *belonging*’. *Belonging* is hierbij geworteld in positieve identificatie met alle of sommige van de genoemde elementen. Dit raakt aan de verlangens die Polen kennen naar hun thuisland. Hedetoft (2004:25) stelt dat *belonging* op deze manier een verankerd concept is in mensen. Het woord ‘verankerd’ impliceert echter niet dat identiteit (samenhangend met *belonging*) een statisch en vast concept is, zoals waar de essentialistische benadering van identiteit naar verwijst (Ghorashi 2001:20). Binnen deze benadering worden identiteit en cultuur als ‘dingen’ gezien die iemand ‘bezit’. Ghorashi (2001:6) stelt dat identiteit een dynamisch, meervoudig en veranderlijk proces is, en steeds nieuwe vormen en betekenissen krijgt door interactie met sociale situaties en binnen historische momenten.

Er kan dus niet zondermeer gesteld worden dat de Poolse identiteit en gevoelens van *belonging* vaste concepten zijn en niet onderhevig aan veranderingen. Dat identiteit in de loop van de tijd kan veranderen blijkt wel uit het voorbeeld van Monica. Zij is de enige Poolse die ik heb leren kennen die zich niet langer Pools voelt. Ze weet niet goed waarom dit zo is maar voelt het wel zo. Ze woont nu sinds vijf jaar in Nederland, maar tot een paar maanden terug woonde zij weer voor zes maanden in Polen. Ze was ziek en onderging in Polen behandeling. Nadat ze weer beter was ging ze weer in Polen werken, maar na ruim een maand zei ze tegen

haar vader: “Nee papa, ik kan niet blijven hier. Ik voel mij slecht, echt waar, ik wil terug naar Nederland.” Ze vertelde dat het voor haar nu in Polen anders is, omdat zij zelf veranderd is. Ze is niet meer dezelfde persoon als vroeger omdat zij in Nederland de kans heeft gekregen zichzelf verder te ontwikkelen. In het alledaagse leven van Monica komt terug dat zij verschillende aspecten van de Nederlandse samenleving nu helemaal ‘overgenomen’ heeft. Zo ging zij tot voor kort, sinds kort vraagt een Poolse vriendin haar soms ook mee naar de Poolse kerk, altijd naar de Nederlandse katholieke kerk “omdat dit voor mij dezelfde kerk is als de Poolse kerk”. Toen ik een keer met Monica boodschappen ging doen haalde ze Unox rookworst, een typisch Hollands product, waar ze ‘echt weer een keer zin in had’. En ze kijkt altijd naar Nederlandse televisie, luistert naar de Nederlandse radio en leest alleen Nederlandse boeken. Om de taal te leren kennen, maar ook omdat het voor haar raar voelt om naar bijvoorbeeld Poolse televisie te kijken. Ze spreekt de hele dag door Nederlands, op haar werk en in de winkels, en heeft daardoor de Nederlandse taal meer in haar hoofd dan de Poolse taal. Dit laatste is opvallend, want hoewel ze zich met haar Nederlands prima kan redden, spreekt ze het nog lang niet vloeiend. En zoals eerder genoemd vallen moeders van Pools Schooltje, en ook Zofia, terug op Pools zodra dit kan, terwijl zij langer dan Monica in Nederland leven en ook (een stuk) beter Nederlands praten. De verklaring lijkt te liggen in het feit dat taal etnische identiteit symboliseert (Eisenlor 2006; Eriksen 2010) en Monica zich, in tegenstelling tot deze vrouwen, als Nederlandse beschouwt.

Wat ik ook treffend vind in het verhaal van Monica is dat ze aangeeft dat zij zich slecht voelde in Polen. Met andere woorden: Monica identificeert Polen niet langer met (alleen) positieve gevoelens, maar ook met negatieve gevoelens. Dit maakt voor haar dat zij zich niet langer Poolse voelt. Dit laat zien hoe belangrijk het ook is om positieve associaties te hebben met een plek om daar je thuis te kunnen voelen (zie Hedetoft 2004).

Uit het verhaal van Monica blijkt dat identiteit kan veranderen en geen statisch, vaststaand concept is. Maar anderzijds viel mij ook op dat alle andere Polen die ik heb leren kennen, dus zowel Polen die al decennia lang in Nederland zijn als Polen die hier ‘pas’ enkele jaren zijn, aangeven nog steeds Pools te zijn. Ze gaven, soms lachend, aan dat dit ‘gewoon’ zo is en dit nooit zal veranderen. Zoals Zofia zei dat zij altijd Poolse zal blijven en dit aanvulde met: “Je kunt je nationaliteit niet in een cultuur veranderen. Je kunt een andere cultuur aannemen en iets van jouw cultuur aan anderen geven, maar je kan jezelf niet veranderen.” En Karolina zei hierover: “Ik ga nooit meer terug naar Polen maar toch blijf ik wel een Pool. Ik kan nooit zeggen: ik ben een Nederlander, omdat ik dat gewoon niet ben.”

Opvallend in het citaat van Zofia is dat zij enerzijds zegt: “Je kunt je nationaliteit niet in een cultuur veranderen,” met andere woorden, je kan een Nederlands paspoort krijgen maar daarmee krijg je niet de Nederlandse cultuur en anderzijds zegt: “Je kunt een andere cultuur aannemen.” Dit lijkt tegenstrijdig omdat ze met het tweede lijkt te zeggen dat je wel de Nederlandse cultuur zou kunnen ‘krijgen’. De oplossing ligt naar mijn idee in de toevoeging: “Je kan jezelf niet veranderen.” Met deze toevoeging geeft Zofia aan dat identiteit ten diepste iets van jezelf is, iets wat eigenlijk niet in woorden te omschrijven is. Zoals Karolina in feite zegt: ik ben gewoon een Pool. Dat is voor deze Polen zo’n diep gevoel, dat dit naar hun idee niet kán veranderen. Wel kan je, wat Zofia naar mijn idee wil zeggen, aspecten van iemands cultuur leren kennen en misschien overnemen. Zoals Zofia met Pools Podium graag aan Nederlanders de Poolse cultuur wil laten zien en aan Polen de Nederlandse cultuur. Maar dat is niet hetzelfde als je identiteit, dat is een dieper gevoel. In die zin zou wel gesteld kunnen worden dat identiteit een verankerd concept is, iets wat ten diepste van jezelf is en niet zomaar verandert. In lijn hiermee stelt Ghorashi (2001:6) dat identiteit niet alleen veranderlijk is, maar ook continuïteit bevat. Zij baseert zich hierbij op het concept *habitus* van Bordieu (1990:56) en stelt dat identiteit gevormd wordt in het verleden, maar in het heden door interactie nieuwe vormen aanneemt. Identiteit is hiermee keer op keer een product van de geschiedenis en dit maakt dat er een bepaalde mate van continuïteit in zit.

3.2.2 Meerdere identiteiten

Deze sterke identiteit van Polen betekent echter niet dat zij in Nederland niet op hun plek zijn. Veel Polen geven aan Nederland een prima land te vinden om te wonen. Aspecten die dan genoemd worden zijn bijvoorbeeld de mooie natuur in Nederland, het onderwijssysteem (zowel basis- als voorgezet onderwijs) dat in Nederland beter geregeld is, dat er in Nederland in principe geen corruptie is en de goede infrastructuur. Hoewel Polen niet alles waarderen, zoals bijvoorbeeld de ongestuurdheid of gierigheid van Nederlanders, sluit de sterke Poolse etnische identiteit dus niet uit dat Polen zich in Nederland op hun gemak kunnen voelen. In dit kader is het dan ook belangrijk om het woord *home* in het juiste perspectief te gebruiken. Het kan verwijzen naar de plaats waar gevoelens van *belonging*, van identiteit, naar uitgaan, maar uit het volgende citaat van Agnieszka blijkt dat Polen zich ook in Nederland thuis kunnen voelen:

Ik voel mij nog helemaal Pools, maar ook wel een klein beetje Nederlands. Ik ben best flexibel. Maar aan de andere kant, ik ben wel verhuisd van Polen naar Nederland, maar

als ik zou moeten verhuizen van Houten naar Zeist zou ik daar honderd keer over na moeten denken. Ik woon heel prettig, leuke mensen in de buurt en we wonen precies tegenover de school van mijn zoon.

Agnieszka voelt zich nog helemaal Poolse (haar identiteit), maar voelt zich (ook) in Houten thuis. Ze zou absoluut niet naar een andere plaats in Nederland willen verhuizen. Identiteit kan daarom niet zondermeer aan gevoelens van thuis gekoppeld worden, het is belangrijk te realiseren in welk perspectief over *home* gesproken wordt. Net als Zofia ook aangaf in Nederland haar huis (als in een gebouw) te hebben, maar naar Polen te verlangen. Daarnaast komt uit dit citaat van Agnieszka naar voren dat het mogelijk is om twee identiteiten te hebben, in dit geval Pools en Nederlands. Hoewel voor Agnieszka haar Poolse identiteit ‘het zwaarst’ weegt heb ik ook Polen leren kennen die geen keuze kunnen maken in de Poolse of Nederlandse identiteit. Twee belangrijke factoren die hierin naar voren kwamen is in welk land je geboren en getogen bent en de leeftijd van migratie. Zo hanteert het CBS de definitie dat personen Pools zijn als tenminste één van beide ouders in Polen geboren is. Natalia wordt daarom ook beschouwd als Poolse maar zij bevindt zich in een bijzondere positie omdat zij in Nederland geboren en getogen is. Zij heeft een Nederlandse vader en een Poolse moeder en is met beide culturen opgegroeid. Zo gingen zij in haar jeugd altijd meerdere keren per jaar op vakantie naar Polen en vierden ze feestdagen als Pasen en Kerst op de Poolse manier. Over haar identiteit zegt zij:

Het is voor mij een groot verschil, maar als ik in Polen ben voel ik mij meer Pools en als ik in Nederland ben voel ik mij meer Nederlands. In Polen ligt nu een beetje mijn hart. Want daar heb ik mijn fantastische studententijd gehad en daar heb ik ook allemaal vrienden. Daar ligt een deel van mij, hier ligt dat deel ook. Of ik nou in Nederland of in Polen zit, het is beide thuis.

Voor Natalia geldt dat een deel van haar in Polen ligt, maar ook een deel in Nederland. Ze geeft aan dat ze nog steeds bezig is met de zoektocht naar haar eigen identiteit en dat dit altijd zo zal blijven. Dit vindt ze lastig, ze voelt zich nu in beide landen niet honderd procent. Als ze in Polen is mist ze dingen uit Nederland en als ze in Nederland is mist ze dingen uit Polen. Dit wordt onderstreept door Jasja, ook een meisje dat een Nederlandse vader en Poolse moeder heeft en opgegroeid is in Nederland. Verschil met Natalia is echter dat Jasja tijdens haar opvoeding minder de Poolse taal en cultuur heeft meekregen, zo praat Jasja gebrekkig Pools.

Toch miste Jasja op een gegeven moment in Nederlandse vriendschappen dat zij niet goed over haar familie kon praten. Voor Polen is de familie zeer belangrijk en kan je bij wijze van spreke met elkaar uren over je opa's en oma's praten. Binnen Nederlandse vriendschappen wordt dit niet geaccepteerd, of niet normaal gevonden zo uitgebreid over je familie te spreken. Jasja is binnen Nederland daarom bewust op zoek gegaan naar Poolse vriendschappen. Hieruit blijkt dat Jasja in haar leven iets miste, het contact met andere Polen, en zo ook een manier om iets van haar Poolse identiteit te kunnen uiten.

Ik heb ook twee Poolse tienermeisjes gesproken die op jongere leeftijd naar Nederland gemigreerd zijn, respectievelijk op tien- en elfjarige leeftijd. Beiden vonden het lastig antwoord te geven op de vraag of ze zich nu meer Pools of Nederlands voelen. Hoewel ze het in het begin moeilijk en niet leuk vonden om naar Nederland te migreren, zijn zij het leven hier inmiddels gewend, spreken ze de Nederlandse taal en hebben ze Nederlandse vrienden gemaakt.

Uit de voorbeelden van deze vier meisjes wil ik twee zaken belichten. Allereerst dat zij zich meer bewust lijken te zijn van hun identiteit, van wie zij zijn, dan hun Nederlandse vrienden. En ten tweede dat dit voorkomt uit het feit dat zij (in meer of mindere mate) in twee culturen zijn opgegroeid. Hoewel Natalia stelt dat zij zich in Nederland meer Nederlands voelt, zou misschien juist wel gesteld kunnen worden dat zij zich in Nederland meer Poolse voelt en in Polen meer Nederlandse. Want juist in Nederland mist zij aspecten van Polen zoals de gastvrijheid. Dat zij dit anders ervaart dan Nederlandse vrienden, geeft Natalia juist een besef dat zij op dit punt een andere identiteit kent dan haar Nederlandse vrienden. Zo zei ze zelf ook letterlijk: "Ik denk dat ik daarvan heel erg bewust ben, misschien meer dan mensen die honderd procent Nederlands of Pools zijn, die maar één plek voor zichzelf hebben."

In de loop van individuele geschiedenissen, als mensen wegtrekken van de bron van hun *belonging*, zullen gevoelens van *belonging* (Hedetoft 2004:25) en van etnische identiteit (Eriksen 2010:81) dan ook meer bewust worden. Deze gevoelens zullen verwerkt gaan worden op basis van, en ook gekleurd door, herinneringen, ervaringen, sensaties en ideeën die zij in andere omgevingen en andere sociale contexten opdoen. *Belonging* is dan niet langer een onschuldig iets. Dit trekken Rapport & Dawson (1998:9) verder door, dat in feite de enige manier om een ultiem gevoel van *belonging* te bereiken, is door ontheemd en vergankelijk te zijn. Om ergens thuis te zijn, is het tot bepaalde hoogte nodig om mentaal of spiritueel gezien vervreemd te zijn. Natalia vertelde dat zij, waar zij ook is, zich overal wel een beetje thuis voelt. Ze denkt dat dit komt omdat zij in een gemengd gezin is opgegroeid, in Nederland allerlei dingen heeft en daaraan gewend is, maar ook weet dat er op andere plaatsen in de

wereld weer andere dingen beter zijn. Het voelt voor haar of zij her en der de dingen vandaan moet sprokkelen. In termen van Hedetoft (2004) vertaald heeft zij in verschillende omgevingen ervaringen, herinneringen en dergelijke opgedaan die ze nu, in haar eigen woorden, bij elkaar lijkt te moeten sprokkelen om te kunnen zijn wie ze is.

Het is dus mogelijk dat Polen zich op meerdere plaatsen in de wereld thuis voelen. In de inleiding is genoemd dat de hedendaagse transnationale stromen ertoe kunnen leiden dat mensen het gevoel kunnen hebben een *global* te zijn. Geldt dit ook voor Polen? Het verhaal van Monica is een mooi voorbeeld van iemand die haar *belonging*, haar thuis, op meerdere plekken in de wereld kan voorstellen. Vroeger was het Polen, nu Nederland en in de toekomst wil ze misschien wel naar Schotland vanwege de mooie natuur daar. Hoewel het haar op dit moment in Nederland bevalt en zich Nederlands voelt, sluit ze niet uit dat ‘haar karma’ zich straks misschien in een ander land bevindt. Het voert mijns inziens echter te ver om Monica daarom een wereldburger te noemen; hoewel zij zich op verschillende plekken in de wereld ziet aarden, noemt ze hierbij wel specifieke landen. Ook voor de Polen die aangeven zich zowel in Polen als in Nederland thuis te voelen, geldt dat zij nog wel specifieke landen noemen waar zij zich thuis voelen. Ook Aleksandra stelt dat het te ver voert om haar een wereldburger te noemen: “Ik ben wel meer internationaal ingesteld maar ik ben geen wereldburger: veel plekken van de wereld heb ik nog niet gezien en ken ik niet.” Met andere woorden: gevoelens van *belonging* zijn gebaseerd op plaatsen in de wereld die je kent, de zogenaamde ‘bronnen van *belonging*’. Om af te sluiten met Hedetoft en Hjort (2002:xvii): *belonging* vereist “territorial and historical fixity, cultural concreteness, and ethnic exceptionalism, in addition to the existence (at least potentially) of a political superstructure with which one can identify and which is the provenance and safeguard of passport, citizenship, and a sense of communal solidarity.” De wereld kan (nog) niet aan deze kwalificaties voldoen.

4. Wisselwerking met de Nederlandse samenleving

Tot nu toe is de plaats van Polen in Nederland vooral vanuit het perspectief van de Polen zelf beschreven. Zo is ingegaan op de Poolse gemeenschap in Nederland en welke invloed migratie heeft (gehad) op de identiteit van Polen. In dit hoofdstuk wil ik ingaan op de wisselwerking tussen de Nederlandse samenleving en de Polen.

4.1. Nederland: een multiculturele samenleving

In Nederland is ‘multiculturalisme’ binnen de media een hot onderwerp en staat dit vaak ook hoog op de politieke agenda. Zo is minister Kamp de laatste maanden veelvuldig in het nieuws gekomen met zijn uitspraken over de Polen. Op 14 februari 2011 bracht de Rijksoverheid een persbericht uit waarin staat dat minister Kamp van Sociale Zaken en Werkgelegenheid vindt dat werknemers uit Oost-Europese landen gemeentelijke belastingen moeten gaan betalen en dat Oost-Europeanen die geen werk hebben en een uitkering aanvragen, het land uitgezet moeten worden.¹¹ Dit heeft onder Polen in Nederland veel onrust teweeg gebracht. Wat bij hen vooral wringt is dat zij, net als Nederlanders, over het geld dat zij verdienen aan Nederland belasting betalen, maar Nederland hun het recht op werkloosheidsuitkering lijkt te willen ontzeggen. Ook in Polen is de consternatie niet onopgemerkt gebleven en de Poolse minister Fedak van Werkgelegenheid kondigde aan dat Polen naar het Europese Hof van de Justitie stapt als Nederland werkloze Polen uit Nederland zet. Zij beroept zich onder andere op gelijke behandeling van werknemers uit de oude en nieuwe landen van de Europese Unie (NRC.nl 14-05-2011).

De vraag naar de manier waarop etnische minderheden behandeld moeten worden, sluit naadloos aan op het debat rond ‘multiculturalisme’. Vooral in de Verenigde Staten werd multiculturalisme de term om ‘*a politics of identity*’ te beschrijven: “Being true to one’s nature or heritage and seeking with others of the same kind public recognition for one’s collectivity” (Modood 2007:2). Enerzijds staan mensenrechten en gelijk burgerschap centraal en anderzijds is er juist ook ruimte voor groepsverschillen, zoals in homoseksualiteit en etniciteit. Een veelgebruikte term binnen Nederland is ‘de multiculturele samenleving’ (Vermeulen 2002). Hiermee wordt voornamelijk de beweging van mensen aangeduid, vooral van zogenaamde niet blanke mensen die van buiten Europa komen en in Nederland etnische minderheden vormen (Modood 2000).

¹¹ www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/persberichten/2011/02/14/minister-kamp-ook-polen-moeten-belasting-betalen.html

In Nederland werd de term *allochtoon* (als tegenhanger van *autochtoon*) populair om deze minderheden mee aan te duiden (Ghorashi 2001). Dat het onderscheid tussen *allochtoon* en *autochtoon* voornamelijk op huidskleur gebaseerd is, blijkt uit het volgende citaat:

The notion of *allochtoon* is not used for any ‘non-native’, such as US, British, or German immigrants, but explicitly for ‘not-natives of colour’ and for immigrants with real or attributed Muslim identity. The term *allochtoon* is functional in setting people apart from [...] a constructed image in which ‘genuine’ Dutch or European identity is a white identity (Essed 1995:53).

Uit dit citaat spreekt dat de Europese en Nederlandse identiteit een blanke identiteit is. Hoewel dit citaat uit 1995 stamt en Polen toen nog niet tot de EU behoorde, verschillen Polen wat betreft uiterlijk weinig van Nederlanders. De verschillen zijn er wel, wie een Poolse kerk in Nederland binnenstapt, zal ongetwijfeld opvallen dat Polen gemiddeld genomen bijvoorbeeld donkerder en doffer haar dan Nederlanders hebben. Maar zelf beschouwen Polen zich op dit punt weinig afwijkend van Nederlanders. Zo vertelde een Pools meisje mij dat ze soms zelf moeite heeft om Polen in het winkelend publiek te onderscheiden. Zelf heb ik dit ook meerdere malen aan den lijve ondervonden als ik in een Poolse winkel verwachtte een Nederlandse vrouw aan te spreken, en zij met duidelijk accent begon terug te praten.

Daarnaast concludeerde Wekker (1995:78) in de jaren negentig dat om Nederlander te zijn je, naast blank, ook christelijk moet zijn. Hoewel we inmiddels vijftien jaar verder zijn en in Nederland de ontkerkelijking steeds meer doorzet, past het katholieke geloof van de Polen binnen de christelijk-joodse cultuur van Nederland zoals Koenis (2002) die beschrijft. Zo kennen Nederlanders en Polen traditioneel dezelfde religieuze feestdagen zoals Pasen en Kerst. Ik vond het typerend dat als ik aan Polen vroeg welke verschillen zij zagen tussen de Nederlandse en Poolse cultuur ik verschillende keren de reactie kreeg: “De Poolse en Nederlandse cultuur verschillen niet zo erg, de Turken en Marokkanen, dat zijn pas andere culturen.” Uit deze reacties van Polen blijkt dat zij zichzelf niet als wezenlijk anders beschouwen dan Nederlanders. Zoals Boom en collega’s (2008:84) ook over de Poolse en Nederlandse cultuur zeggen: “Er bestaan verschillen, maar er kan niet gesproken worden van een kloof tussen culturen.” Het is, zoals de Polen ook zelf aanhalen, interessant om hier de vergelijking te maken met Turken en Marokkanen. Zij hangen het Islamitische geloof aan wat binnen de Nederlandse traditie geheel onbekend is. Niet voor niets is er in gemeenten vaak consternatie als er plannen zijn om er een moskee te bouwen, onder andere omdat deze

gebouwen niet binnen het Nederlandse straatbeeld zouden passen. Daarentegen ben ik niemand tegen gekomen die er moeite mee heeft dat de Polen ook eigen vieringen beleggen. Onder andere zal meespelen dat Polen vaak ruimte huren van Nederlandse kerken en zo minder opvallen.

Dit roept de vraag op hoe relevant het debat over multiculturalisme voor Polen in Nederland is. Het land Polen behoort immers tot de Europese Unie, wat betreft uiterlijk onderscheiden Polen zich weinig van Nederlanders en het katholieke geloof past binnen de christelijke traditie van Nederland. Wat dit betreft zou verwacht kunnen worden dat de ‘opname’ van Polen in Nederland probleemloos verloopt. Uit alle commotie in de politiek en de media over de massale toestroom van Polen naar Nederland blijkt echter dat deze gedachte te rooskleurig is. Zo zijn Nederlanders bang dat de Polen de banen inpikken en de nieuwe Turken en Marokkanen worden. Polen worden zo tot een aparte etnische groep geassocieerd die (mogelijk) voor problemen (gaan) zorgen.

Onder een etnische groep verstaat Amersfoort (2002:327) “personen die een (al dan niet vermeende) gemeenschappelijke geschiedenis hebben, en beschikken over een gemeenschappelijke communicatie, zoals taal en andere culturele voorstellingen.” Etnische groepen definiëren zichzelf, maar worden ook door anderen gedefinieerd. Of iemand Pool is in Nederland, hangt niet alleen af van eigen definities, maar ook, en soms zelfs overwegend van de definitie die de samenleving hanteert (Amersfoort 2002). Volgens Eriksen (2010:23) maken mensen onderscheid in groepen om zo orde in de sociale wereld te scheppen. Etniciteit heeft daarom te maken met de classificatie van mensen en groepsrelaties (Eriksen 2010:5). Zoals Amersfoort (2002:326) stelt worden mensen zich pas bewust van eigen ‘vanzelfsprekende’ karakteristieken in het contact met ‘vreemden’. Zo geldt voor de Polen dat immigratie naar Nederland kan leiden tot etnische gevoelens en tot het institutionaliseren van de Poolse cultuur. De oprichting van de Poolse krant, kerken en winkeltjes in Nederland kunnen als een manier gezien worden om de continuïteit van de eigen Poolse cultuur in Nederland te waarborgen (Amersfoort 2002:327). Dit zijn tekenen van een Poolse etnische groep in Nederland en dit maakt dat de Polen in Nederland als anders worden beschouwd dan bijvoorbeeld de Amerikanen, Britten en Duitsers in Nederland, zoals die eerder in het citaat van Essed (1995:53) terugkwamen. Polen eisen een zichtbare plaats in de Nederlandse samenleving op door het institutionaliseren van de Poolse cultuur in Nederland.

Andersom speelt de media, vanuit de Nederlandse samenleving bezien, ook een duidelijke rol in het definiëren van de Polen als een aparte etnische groep. Natalia spreekt in niet mis te verstane bewoordingen over de Nederlandse media:

De media van tegenwoordig, dat zijn kernbommen die afgaan en daar kan je niets tegen doen. Je hoeft maar één bericht in de krant te lezen over één dronken Pool die op het station heeft geplast en iedereen heeft het erover dat alle Polen dronken zijn en dat alle Polen in fotohokjes plassen.

Ook Mariusz spreekt zeer negatief over de Nederlandse media. De negatieve berichten over Polen omschrijft hij als zogenaamde ‘*black PR*’, bewust Polen in een kwaad daglicht willen stellen. Volgens Mariusz wordt door de media de boodschap gegeven: ‘wil je wel zulke burenen?’ en geloven Nederlanders alles wat er in de media staat. Als ik het met Polen over deze negatieve berichten in de media had kreeg ik vaak reacties in de trant van: “Er zijn toch net zo goed Nederlanders die iets verkeerd doen. Waarom wordt hun nationaliteit dan niet specifiek in de krant vermeld?” Of: “Natuurlijk zijn er Polen die slechte dingen doen, maar zij verpesten het zo voor het overgrote deel dat wel goed wil leven.” Met andere woorden, Polen ontkennen niet dat Polen, net als Nederlanders en mensen van andere nationaliteiten, verkeerde dingen doen. Zij hekelen echter de manier waarop de Nederlandse media hiermee omgaat. Volgens hen worden ‘de Polen’ onnodig in een kwaad daglicht gesteld. Zo levert de media ook een bijdrage in het definiëren van de Polen als een aparte, etnische, groep. In de volgende paragraaf zal verder ingegaan worden op de vraag hoe Nederland omgaat met etnische minderheidsgroepen in Nederland.

4.2 Houding van Nederland

Koenis (2002) stelt dat het debat over de multiculturele samenleving en de nationale identiteit van Nederland in de jaren zeventig begon als het minderhedendebat. Het ging hierbij over de integratie van mensen die achtereenvolgens als gastarbeiders, minderheden, allochtonen en/of migranten werden aangeduid (Koenis 2002:48). De migratie van de eerste Turken en Marokkanen viel samen met het uiteenvallen van de verzuiling. Nog naar het idee van de verzuiling werd ‘integratie met behoud van eigen identiteit’ als een effectieve strategie beschouwd. Eind jaren tachtig werd echter duidelijk dat deze Nederlandse variant van ‘*politics of recognition*’ (naar het idee van Taylor) voor de nieuwe etnische groepen niet werkte. Koenis (2002) benoemt deze variant als ‘geïnstitutionaliseerde tolerantie’: dat de politiek ruimte biedt aan pluriforme activiteiten. Dit werkte echter niet omdat er sprake was van ongelijke machten tussen allochtonen en autochtonen (Koenis 2002:70). De dominante meerderheid van autochtonen in Nederland heeft zich tot een betrekkelijk homogene groep ontwikkeld terwijl etnische minderheden in Nederland onderling sterk van elkaar verschillen.

Daarnaast werd door de ‘nabijheid’ van Turken en Marokkanen in Nederland ook de aandacht gericht op wat specifiek is aan de Nederlandse nationale identiteit (Koenis 2002:56). Er was sprake van ‘relativering van de nationale cultuur’ waardoor het minderhedendebat in de jaren negentig geleidelijk overging in een multiculturalismedebat (Koenis 2002:59). Griffioen & Tennekes (2002:130) maken in dit kader de interessante vergelijking met een waterverfschilderij:

Als we op een vruchtbare wijze willen nadenken over de problematiek van een multiculturele samenleving dienen we niet zozeer uit te gaan van culturele grenzen die in het heden door betrokkenen worden getrokken, maar van mogelijkheden die mensen hebben om over die grenzen heen te kijken. We moeten afscheid nemen van het gangbare beeld van het kleurenmozaïek en zo’n samenleving eerder vergelijken met een waterverfschilderij waarin kleuren in elkaar overlopen om met elkaar nieuwe kleuren te vormen.

Griffioen en Tennekes (2002:131) stellen dat we in een multiculturele samenleving alleen verder kunnen komen als mensen elkaar aanspreken op de culturele grenzen die ze trekken en op de verschillen van inzicht die hen verdeeld houden. Zij gebruiken hier de term ‘interculturele communicatie’ voor: de mogelijkheid om over culturele grenzen heen gezamenlijk te zoeken naar criteria die als maatstaf kunnen dienen voor interculturele verhoudingen (Griffioen & Tennekes 2002:102). Het gaat hierbij om het ontwikkelen van gedeelde interpretatiekaders. Het vervolg zal dan altijd verandering van eigen interpretatiekaders zijn en op den duur kunnen er ook nieuwe interpretatiekaders tot ontwikkeling komen die oude culturele groepsgrenzen overstijgen (Griffioen & Tennekes 2002:103). In soortgelijk verband spreekt Modood (2007:122-128) van het dynamische aspect van multicultureel burgerschap waarbij onder andere ruimte is voor *multilogues* (de dialoog tussen meerdere partijen): “The multilogues allow for views to qualify each other, overlap, synthesize, modify one’s own view in the light of having to co-exist with that of others’, hybridize, allow new adjustments to be made, new conversations to take place.”

Hoe werkt ‘het gesprek en de dialoog aangaan’ zich in de praktijk uit in de Nederlandse samenleving? Ik wil aanhaken op ‘de mogelijkheden die mensen hebben om over grenzen heen te kijken’. De mogelijkheden om daadwerkelijk in contact te komen met Polen zijn er genoeg. Men kan bijvoorbeeld naar een Poolse winkel gaan en een gesprek aanknopen met de winkelbediende, een activiteit van bijvoorbeeld een stichting als Pools Podium

bezoeken (Nederlandse of Engels vertaling is altijd aanwezig) en wie zich niet laat afschrikken door de Poolse taal zou zelfs naar een Poolse viering kunnen gaan. Na afloop van de viering zijn er genoeg mogelijkheden om met Polen het gesprek aan te gaan. Maar het komt natuurlijk niet alleen van de kant van de Nederlanders, ook Polen kunnen op dezelfde manieren met Nederlanders in contact komen. In het bijzonder interessant is dat Poolse kerken vaak ruimte huren van Nederlandse katholieke kerken zoals in Utrecht. Uit de volgende twee voorbeelden blijkt hoe dit een mooie manier kan zijn om wederzijds contact tot stand te brengen.

In Utrecht huurt de Poolse kerk ruimte van de Sint Rafaëlkerk. 's Ochtends houdt de eigen gemeente hier een dienst waarna er ruimte is om samen koffie en thee te drinken. Als aan het begin van de middag langzaamaan de Polen de kerk binnendruppelen voor hun eigen dienst, zijn er altijd nog Nederlanders die in een aparte zaal koffie- en theedrinken. Deze zaal zit direct rechts na de ingang en heeft glazen deuren. Als de Polen dus in de kerk komen kunnen Polen en Nederlanders elkaar zien en is het in principe nog maar een kleine moeite om elkaar eens aan te spreken. Het andere voorbeeld gaat over de Poolse parochie OLV Sterre der Zee in Den Haag waar Slawomir Trypuć pastoor is (Budding 2010). Deze kerk huist in de H. Teresia van Avilakerk maar door de ontkerkelijking worden er geen Nederlandstalige diensten meer belegd. Over de toekomst zegt de pastoor:

Bij Poolse migranten is het geloof nog levend. Wij kunnen vers bloed vormen voor de Nederlandse kerk die het moeilijk heeft met haar eigen identiteit. Jongeren- en kinderenpastoraat kunnen zorgen voor continuïteit en groei. Een nieuwe uitdaging voor ons: wij priesters moeten actiever zijn dan vroeger.

Kortom, de mogelijkheden tot wederzijds contact zijn er maar de toekomst zal uit moeten wijzen in hoeverre dit contact ook daadwerkelijk tot stand komt. Nu ervaren Polen als Mariusz en Natalia nog dat Nederlanders weinig over Polen weten zoals over de Poolse cultuur en geschiedenis. Natalia denkt dat Nederlanders meer begrip voor Polen zouden hebben als zij zich hier meer in zouden verdiepen. Ergens begrijpt Natalia wel dat als er in de media allerlei slechte dingen over Polen gezegd worden, mensen er geen behoefte aan hebben meer over Polen te leren. Van zichzelf vindt Natalia echter dat zij te weinig over de Islamitische cultuur weet. Ze voelt zich hier stom onder omdat zij weet dat er veel Turken en Marokkanen in Nederland wonen. Ze vindt dat als je samen in één land woont je ook dingen van elkaar moet weten, van elkaar moet leren, kortom het moet van beide kanten komen. Dit

is in lijn met Griffioen en Tennekes (2002:131) die stellen dat wij in een multiculturele samenleving alleen verder kunnen komen als er ruimte is voor interculturele communicatie zoals eerder beschreven. Maar zoals Natalia in feite in de praktijk ervaart, stellen Griffioen en Tennekes (2002:132) ook dat het voor mensen zeer moeilijk is om kennis te nemen van andere culturele alternatieven en om deze alternatieven op mogelijke waarde te beoordelen. Zij stellen dat dit niet zozeer door de verschillende culturen komt, maar dat het sociale mechanismen zijn die het mensen zeer moeilijk maken om over culturele grenzen heen met elkaar te spreken over onderlinge verschillen en de problemen die deze opleveren in het samenleven. Als sociale mechanismen noemen Griffioen en Tennekes (2002) dat mensen vaak te druk bezig zijn met zichzelf, te vanzelfsprekend overtuigd zijn van de superioriteit van de eigen groep, te zeer bezig zijn met het beschermen van de grenzen en het benadrukken van de eigen identiteit. Door deze sociale mechanismen worden dus de mogelijkheden beperkt om met elkaar het gesprek aan te gaan.

Het is interessant te kijken in welke mate deze sociale mechanismen als ‘de superioriteit van de eigen groep’ en ‘het beschermen van de eigen grenzen’ in de Nederlandse samenleving gelden. In het publieke debat wordt Nederland namelijk als een tolerant land beschouwd (Ghorashi 2001; Koenis 2002). Dat het mogelijk is om met elkaar in gesprek te gaan illustreert Agnieszka die lachend vertelde dat ze Nederlandse vrienden ‘opgevoed’ heeft. Zij en haar man gaan vaak met vrienden eten. Als vrienden bij hun komen maken ze altijd veel te veel eten en houden ze over. Maar toen ze een keer bij een bevriend (Nederlands) stel gingen eten was er maar net genoeg. Inmiddels pakt dit stel het echter ook anders aan. Ze zorgen nu dat er genoeg eten is en, in tegenstelling tot vroeger toen ze veel kant-en-klaar maaltijden maakten, maken ze nu zelf gerechten die veel tijd kosten. Agnieszka ziet hier haar Poolse invloed in terug.

In de praktijk merken verschillende Polen echter ook dat deze tolerantie ‘vies tegenvalt’. Zo ervaren zij dat voor Nederlanders niet telt wat zij in het dagelijkse leven doen, wat zij in Nederland presteren, maar dat ze altijd als ‘de Pool’ beschouwd (blijven) worden: “De Nederlandse tolerantie is heel bekend, maar dit is geen echte tolerantie” aldus Natalia. Zoals Mariusz de treffende zin maakte: “Bij Polen is de persoon niet belangrijk maar de nationaliteit.” Als mensen ontdekken dat hij Pools is merkt hij dat de mensen denken: ‘O, daar heb je weer een Pool,’ en dat zij verder niet geïnteresseerd zijn in wie hij zelf is. Terwijl hij bij een collega uit Costa Rica merkt dat mensen het altijd heel interessant vinden dat hij daar vandaan komt en ze hem allerlei vragen stellen. Alle (zogenaamde) tolerantie ten spijt trekt Ghorashi (2001) de conclusie dat het Nederlandse idee van de nationale identiteit ‘dik’ en

exclusief is. Met een ‘dikke’ nationale identiteit bedoelt Ghorashi dat er in Nederland een algemeen begrip is van wat Nederlands zijn inhoudt en dat er hierbij geen ruimte is voor verschillen. Ondanks ideologieën als dat er ruimte zou moeten zijn voor interetnische communicatie, lijkt Nederland hier dus nog niet voldoende klaar voor te zijn.

Volgens Ghorashi (2001) is deze dikke notie van Nederlanderschap gebaseerd op huidskleur, *roots* en bepaalde gedragscodes. Ik wil op het laatste element ingaan omdat dit naar mijn idee het grootste knelpunt is. De negatieve beeldvorming in de media richt zich vooral op het gedrag van Polen zoals: ze rijden roekeloos over de wegen, zijn vaak dronken en veroorzaken veel geluidsoverlast (Spits 26-11-2010; De Volkskrant 10-12-2010). Zo worden volgens Polen ook opvallend vaak berichten gepubliceerd over Polen die een auto-ongeluk veroorzaken of bijvoorbeeld over de snelweg liepen.

Deze zogenaamde vooroordelen of stereotypen verwijzen volgens Eriksen (2010:29) naar “the creation and consistent application of standardised notions of the cultural distinctiveness of a group.” Met stereotypen definiëren mensen de grenzen van de eigen groep en kunnen mensen rechtvaardigen waarom buitenstaanders op een andere manier behandeld (mogen) worden (Eriksen 2010). Als deze ideeën niet meer los gezien kunnen worden van de ‘culturele kennis’ over een groep en dus regelmatig en meer of minder voorspelbaar de relaties met anderen leidt, kunnen deze ideeën als etnische stereotypes gezien worden (Eriksen 2010:28).

Een voorbeeld is het alcoholgebruik van Polen. In de media, en ook in gesprekken met Nederlanders, komt dit vaak aan bod. Toen ik met de Poolse pastoor hier over sprak ontkende hij niet dat Polen graag drinken. Maar volgens hem zien Nederlanders dit in het verkeerde perspectief. Polen spreken veel met familie en vrienden af waarbij vaak alcohol geschonken wordt en zodoende Polen veel drinken. De pastoor brengt het drankgebruik van Polen dus in verband met familie en gezelligheid. Nederlanders daarentegen zien het drankgebruik als alcoholisme, niet als sociale functie en associëren het met overlast. Wel benoemde de pastoor dat de frequentie van alcoholgebruik in Nederland toeneemt doordat Polen die ’s avonds geen verplichtingen hebben en zich eenzaam voelen, met andere Polen gaan afspreken en dan dus vaak alcohol drinken. Ook uit onderzoeken blijkt dat Poolse arbeidsmigranten meer dan gemiddeld alcohol drinken (Boom et al. 2008:xix; Korf et al. 2009:64) Uit dezelfde onderzoeken blijkt echter ook dat het imago van de dronken Pool die overlast veroorzaakt erg overtrokken is. Zo vinden werkgevers en politie dat, uitzonderingen daargelaten, Polen aardige, rustige en nette mensen zijn (Korf et al. 2009:33). Enerzijds kan dan ook gesteld worden dat alcoholgebruik, vooral bier en wodka, bij de Poolse cultuur hoort, anderzijds

plaatst een gedeelte van de Nederlanders dit alcoholgebruik en daarmee samenhangende overlast in een negatiever daglicht dan Polen en experts zelf. Deze Nederlanders verwachten, even sterk generaliserend gezegd, dat elke Pool die ze leren kennen, een alcoholist zal zijn en voor overlast zal zorgen. Hoewel Nederlanders zelf ook genoeg alcohol drinken en ook dronken Nederlanders voor overlast zorgen, is dit een aspect dat deze Nederlanders in feite niet van de Polen accepteren en dat Polen voor de Nederlanders ‘afwijkend’ maakt. Het alcoholgebruik van de Polen past zo niet binnen hun heersende gedragscodes.

4.2.1 De mate van discriminatie die ervaren wordt

Hoewel ik Polen heb leren kennen die discriminatie ervaren, zoals Natalia en Mariusz (voor hem is het op termijn zelfs een reden om waarschijnlijk uit Nederland weg te trekken) zijn er echter ook Polen die géén discriminatie ervaren zoals Aleksandra. Het enige dat zij noemde is dat collega’s, in haar bijzijn, wel eens grapjes over Polen maken. Maar ze weet dat zij dit niet kwetsend bedoelen en ze vindt het niet vervelend. Er kunnen verschillende redenen voor deze verschillen zijn zoals dat Polen in verschillende (sociale) situaties terecht komen en daarom voor elke Pool kan verschillen in welke mate zij discriminatie ervaren. Daarnaast hangt dit ook af van de definitie van discriminatie die Polen hanteren. Zo viel mij op dat zowel Mariusz als Aleksandra vindt dat minister Kamp Polen onheus behandelt omdat hij werkloze Polen eruit wil zetten terwijl ze wel belasting betalen. In dit kader sprak Mariusz over discriminatie terwijl Aleksandra elders in dat gesprek aangaf geen discriminatie te ervaren. Blijkbaar verschilt het voor Mariusz en Aleksandra in welke mate zij de uitspraken van minister Kamp persoonlijk aantrekken.

Ondanks negatieve beeldvorming in de media beschreef ik in paragraaf 3.2 dat veel Polen zich in Nederland wel op hun gemak voelen en ook uit onderzoek van Korf en collega’s (2009:74) bleek dat 58 procent van de geënquêteerde Polen (heel) tevreden is over het leven in Nederland, 4 procent (heel) ontevreden en de rest, 38 procent, zit daar tussenin. De tevreden Poolse migranten zijn ook vaker van mening dat Nederlanders positief over hen denken dan negatief. Dit heeft onder andere te maken met het beeld in Nederland dat Polen harde werkers zijn (Korf et al. 2009). Ook uit onderzoek van OTTO Work Force (2011) onder Nederlandse bedrijven uit de industrie, logistiek en zakelijke dienstverlening blijkt dat deze bedrijven van Midden- en Oost-Europese uitzendkrachten het beeld hebben dat zij hard werken, gemotiveerd en flexibel zijn. Bijna de helft van de bedrijven die aangeeft met Midden- en Oost-Europese werknemers te willen werken geeft hierbij aan voorkeur voor Polen te hebben. Met andere woorden, hoewel Polen enerzijds aangeven discriminatie te

ervaren, worden ze anderzijds ook gewaardeerd om onder andere hun harde werkmentaliteit. Daarnaast is meer dan de helft van de Polen tevreden over hun leven in Nederland, waaruit afgeleid zou kunnen worden dat mogelijke discriminatie niet zo zwaar weegt dat het hun leven in Nederland teveel negatief beïnvloedt.

Van belang is het om hierbij ook weer terug te grijpen op de verschillende generaties Polen in Nederland. Mij viel op dat als het in gesprekken met Polen over discriminatie ging, het vooral over de arbeidersgeneratie ging. Twee voorbeelden om dit te illustreren. De eerste gaat over de Poolse buurman van Mariusz. Deze buurman woont en werkt al twintig jaar in Nederland, heeft een gezin en spreekt goed Nederlands. Op een dag kreeg hij van een uitzendbureau aanbod voor werk. Hij moest dan direct de volgende dag komen werken (tegen minimumloon). Hij heeft echter kinderen en kan niet zomaar van de één op de andere dag gaan werken. Dit zijn uitzendbureaus echter wel gewend bij Polen die naar Nederland komen om te werken en zonder werk hele dagen niets te doen hebben. Volgens Mariusz werd zijn buurman als een tijdelijke Poolse arbeider behandeld, alleen vanwege zijn Poolse achternaam, terwijl hij al meer dan twintig jaar in Nederland woont. Het tweede voorbeeld gaat over een Nederlandse vriend van Karolina. Toen hij eens in een auto met Pools kenteken rondreed, merkte dat hij in het verkeer vijandiger benaderd werd. Belangrijk element in dit voorbeeld is dat Poolse witte kentekens worden geassocieerd met Polen die tijdelijk naar Nederland komen.

Het centrale aspect in beide voorbeelden is dat het over de tijdelijke, Poolse arbeiders gaan. Ook berichten in de media en uitspraken in de politiek gaan voornamelijk over deze groep Polen. Dit wordt ondersteund door Polen van de oude generatie die vertelden zich in Nederland welkom te voelen toen zij hier kwamen. Door meerdere Polen werd benoemd dat toen Polen net was bevrijd van het communisme, veel Nederlanders medelijden met de Polen hadden. Dit uitte zich enerzijds doordat Nederlanders naar Polen toe gingen om daar te helpen (en daar soms dan ook hun Poolse vrouw leerde kennen) als door ook in Nederland een open houding richting Polen te hebben. Zo zei Zofia hier over: “Toen ik in Nederland kwam was iedereen zo vriendelijk, zo blij. Toen ik zei dat ik uit Polen kwam wilde iedereen met mij praten. Wij kwamen uit een onderdrukt land en ik was zo trots.” En over toen ze in het Delftse stadhuis haar Nederlandse paspoort kreeg: “De hoge ambtenaar kuste mijn hand met tranen in zijn ogen en zei: ‘Ik ben zo trots dat ik jou een Nederlands paspoort kan geven. De Polen hebben ons bevrijd.’ Ik voelde mij heel, heel welkom.” Ook andere Poolse vrouwen die getrouwd zijn met Nederlandse mannen, maar een tijd later dan Zofia naar Nederland zijn gekomen, zoals Agnieszka, geven aan zich in Nederland geaccepteerd te voelen. Zoals al

eerder naar voren kwam heeft dit er onder andere mee te maken dat ze relatief snel opgenomen werden in de Nederlandse samenleving door de Nederlandse familie en vriendengroep van hun echtgenoot en door het leren van de Nederlandse taal.

Dat de negatieve beeldvorming vooral op de nieuwe generatie Polen is gericht, spreekt ook uit het feit dat Polen merken dat in de afgelopen jaren de houding van Nederlanders tegenover Polen veranderd is. Zo merkt Zofia dat, hoewel zij in eerste instantie door Nederland hartelijk werd ontvangen, het nu voor mensen soms alleen maar ‘interessant’ is dat zij Poolse is en niet wat zij doet, net als eerder ook al in het citaat van Mariusz terugkwam (dat de persoon niet belangrijk is maar de nationaliteit). Mariusz merkt dat het voor Polen moeilijker is contact te maken met Nederlanders en om te integreren in Nederland, juist omdat er zoveel Polen zijn en Nederlanders daardoor veel vooroordelen hebben. Als belangrijke schuldige voor deze verandering in Nederlandse mentaliteit zien Mariusz en Natalia de Nederlandse media zoals al eerder beschreven.

Concluderend kan gesteld worden dat de negatieve beeldvorming in de media zich op de nieuwe generatie Polen richt. Maar als bedacht wordt dat de oude generatie Polen zich in Nederland geaccepteerd voelde en zich relatief gemakkelijk aan de Nederlandse samenleving aanpaste, zou misschien verwacht kunnen worden dat de nieuwe generatie Polen op termijn ook hun plek in de samenleving weet te vinden. Toch moet deze conclusie met voorzichtigheid getrokken worden.

4.3 De toekomst....

Er kan niet zondermeer gesteld worden dat ‘resultaten uit het verleden garantie bieden voor de toekomst’. Om de opwaartse sociale mobiliteit van migranten te kunnen begrijpen en verklaren is de periode voor de migratie zeer relevant (Vermeulen 2002:35). Hierbij blijkt inzicht in de politiek-economische geschiedenis van de emigratieregio’s en het daarmee samenhangende culturele karakter van die regio’s van groot belang. In de eerste plaats zijn verschillen in structurele locatie van degenen die later als emigranten vertrokken van belang. Vermeulen (2002) stelt dat een simpele indeling in boeren of arbeiders daarbij al onvoldoende is. De politiek-economische geschiedenis heeft ook gevolgen voor de sociale relaties en het culturele kapitaal waar immigranten na aankomst over beschikken. Zoals de oude generatie Polen die vlak na het uiteenvallen van het communisme in Nederland met open armen ontvangen werden en het gemiddeld hogere opleidingsniveau van de oude generatie Polen ten opzichte van de nieuwe generatie Polen. Daarnaast bestaat de nieuwe generatie uit aanzienlijk meer Polen dan de oude generatie wat maakt dat Nederlanders zich nu ‘overspoeld’ kunnen

voelen door de Polen. Vermeulen (2002:35) stelt daarom dat “simpele nationaal-culturele stereotypen niet alleen onvoldoende zijn, maar bovendien misleidend.” Het is daarom te vroeg om te stellen dat de nieuwe generatie Polen zich ook gemakkelijk aan zal passen aan de Nederlandse samenleving. Desondanks zijn er in dit kader een aantal elementen die het bespreken waard zijn.

Hoewel de nieuwe generatie Polen misschien iets lager opgeleid lijkt te zijn dan de oude generatie Polen, zijn ze wel aanzienlijk hoger opgeleid dan de Marokkaanse gastarbeiders die in de jaren zestig en zeventig naar Nederland kwamen (zie Tabel 2). Deze Marokkaanse gastarbeiders hoorden tot het minst ontwikkelde deel van de samenleving en kwamen voor het grootste deel uit armoedige plattelandsstreken (Meer 1976). Marokkanen konden vaak nauwelijks lezen en schrijven en dit maakte hen vrijwel hulpeloos “in een samenleving waarin lezen en schrijven universele en zeer belangrijke aspecten van het dagelijkse leven zijn” (Meer 1976:v). Na jarenlang verblijf in Nederland (tussen de vijf en tien jaar) spraken de meeste Marokkanen nog maar weinig Nederlands, onder andere doordat ze door een gebrek aan onderwijs zich niet in staat voelden tot het leren van iets nieuws en doordat bijna alle Marokkanen weer terug wilden naar Marokko. Zij stelden daarom geen belang in inburgering in de Nederlandse samenleving (Meer 1976:51). Dit is een duidelijk verschil met de Polen die aanzienlijk hoger opgeleid zijn dan de Marokkanen, daardoor ook makkelijker in staat zijn de Nederlandse taal te leren en vaker de intentie hebben in de Nederlandse samenleving in te burgeren (als in het leren van de Nederlandse taal). Dit geeft de hedendaagse Poolse gastarbeiders een ‘voorsprong’ ten opzichte van de Marokkaanse gastarbeiders, naast dat de cultuurverschillen tussen Nederland en Polen relatief gezien kleiner zijn dan tussen Nederland en Marokko.

Naast dat het enerzijds hoop biedt dat veel Polen die minstens een paar jaar in Nederland willen blijven de Nederlandse taal willen leren wat de kans op integratie in de Nederlandse samenleving verhoogt (Dagevos 2010), is het anderzijds ook mogelijk dat het stigma dat de Nederlandse samenleving heeft, in de loop der tijd verdwijnt. Eriksen (2010) stelt dat het mogelijk is om na verschillende generaties van een stigma af te komen. Als voorbeeld noemt hij de Sami, een gestigmatiseerde groep in Noorwegen. Na generaties lang in Noorwegen gewoond te hebben, worden ze nu echter als Noors beschouwd. Als voorwaarde noemt Eriksen (2010) echter wel dat er een daadwerkelijke, praktische mogelijkheid moet zijn om het stigma, die de dominante cultuur heeft, te verwijderen. Als voorbeeld geeft Eriksen dat als de uiterlijke verschillen tussen de Sami en Noren groot zou zijn, dit proces van ‘vernoorsing’ waarschijnlijk veel moeilijker zou zijn. In dit geval

hebben de Polen als voordeel dat zij binnen de christelijke traditie zijn opgevoed en fysiek weinig verschillen van Nederlanders. Dit maakt dat er op deze punten weinig obstakels zijn om na verloop van generaties als Nederlander beschouwd te worden. Ook op dit punt is er een verschil met de Turken en Marokkanen die wat uiterlijk en kleding betreft meer verschillen van autochtone Nederlanders dan Polen. Zoals islamitische vrouwen die een hoofddoek dragen en islamitische mannen die een *mustahabb* (lang gewaad) dragen.

Het geeft daarom een eenzijdig beeld om alleen te benadrukken dát er verschillen zijn tussen Polen en Nederlanders. Het is ook van belang te kijken naar de mate van verschillen (Modood 2007:119). In een multiculturele samenleving zullen mensen verschillende standaarden tegenover verschillende etnische minderheden ontwikkelen (Eriksen 2010:79). Sommigen zullen beschouwd worden als bijna hetzelfde als Nederlanders en anderen als totaal anders. Over Polen zegt Eriksen (2010:79): “The children of Polish immigrants to a Scandinavian country, for example, are rarely thought of as immigrants, while their parents are.” Met andere woorden, hoewel de eerste generatie Polen door Scandinaviërs als immigranten en als ‘anders’ werden beschouwd, gold voor de tweede generatie Polen dat ze al bijna als ‘hetzelfde’ werden beschouwd. Voor Nederland zou eenzelfde patroon verwacht kunnen worden daar de mate van verschillen relatief gezien mee vallen.

Tot slot is het in dit verband ook zeer belangrijk om te realiseren dat cultuur dynamisch van karakter is. Cultuur is in feite nooit een reproductie van een bestaande cultuur maar er komen voortdurend nieuwe dingen bij terwijl bepaalde elementen naar de achtergrond verdwijnen omdat mensen er steeds minder gebruik van maken (Griffioen & Tennekes (2002:86). Zoals Griffioen en Tennekes (2002:98) stellen: “De verschillen (en overeenkomsten) tussen culturen zijn (...) veranderlijk van aard omdat cultuur inherent dynamisch van aard is.” Met andere woorden, ook de Poolse en Nederlandse cultuur en de verschillen die daar tussen bestaan zijn onderhevig aan veranderingen. De toekomst zal uitwijzen hoe dit zich zal ontwikkelen en welke invloed dit zal hebben op de plaats van Polen in Nederland.

5. Samenvatting en conclusie

Binnen de Nederlandse politiek en media is op dit moment veel aandacht voor de (sterke toename van) Poolse arbeiders die in Nederland komen werken. Deze toename is vooral het gevolg van de toetreding van Polen tot de EU in 2004, het openstellen van de grenzen in mei 2007 en de hogere lonen in Nederland. Dit maakt dat er nu zo'n 150.000 Polen (geregistreerd en niet-geregistreerd) in Nederland wonen en werken. De verwachting was dat alle Polen na verloop van tijd weer terug zouden keren naar het land van herkomst. Nu blijkt echter dat minstens één op de vijf Polen permanent in Nederland wil blijven wonen. Enerzijds roept dit de vraag op welke invloed migratie (in het licht van hedendaagse processen als globalisering) op de identiteitsvorming van Polen heeft en anderzijds ook welke plaats Polen in de Nederlandse samenleving in (gaan) nemen.

Hoewel pas sinds de laatste jaren in Nederland de discussie over Polen in Nederland is opgelaaid, kennen de Polen in Nederland al veel langer een geschiedenis. Dit maakt dat er bijvoorbeeld al meer dan tien jaar uitingen van de Poolse gemeenschap in Nederland zijn, zoals Poolse kerken en Poolse schooltjes. In Nederland kunnen dan ook verschillende generaties Polen onderscheiden worden. Een belangrijk onderscheid dat de Polen zelf maken is tussen de zogenaamde 'oude' generatie Polen in Nederland en de 'nieuwe' generatie Polen. Hoewel de scheiding enigszins diffuus is kan onder de nieuwe generatie Polen de recente toestroom (sinds ongeveer 2004) van Poolse arbeiders gerekend worden en alle migratie daarvoor als van de oude generatie. Belangrijkste verschillen tussen deze generaties zijn de verdeling van mannen en vrouwen, opleidingsniveau en de wil om te integreren.

Hoewel niet gesproken kan worden van 'de Pool' zijn er wel een aantal overkoepelende waarden waar Polen hun identiteit aan kunnen ontleen. Het gaat hierbij vooral om religie (het katholieke geloof), de geschiedenis van Polen waar Polen zeer trots op zijn (patriottisme) en familie en vrienden (en daarmee samenhangend gastvrijheid) die heel belangrijk voor Polen zijn. Vooral de sterke patriottische gevoelens maken dat de Poolse identiteit een sterke identiteit is: vrijwel alle Polen in Nederland blijven zich, onafhankelijk van duur van verblijf in Nederland, Pools voelen. Desondanks geeft slechts vier procent van de Polen aan (heel) ontevreden te zijn over het leven in Nederland. Daarnaast is van de oude generatie Polen bekend dat zij zich relatief gemakkelijk aanpasten aan de Nederlandse samenleving. Ondanks dat Polen zich Pools blijven voelen, staat dit hen dus niet in de weg om zich ook in Nederland op hun gemak te voelen.

Het is ook mogelijk dat Polen, naast hun Poolse identiteit, zich Nederlands voelen. Dit geldt vooral voor kinderen van gemengde gezinnen of kinderen die op jongere leeftijd naar Nederland zijn gemigreerd. Hoewel verschillende Polen aangeven zich, naast Polen en Nederland, ook nog op andere plekken in de wereld te zien gaan wonen, gaat het echter te ver om te stellen dat zij een *global* zijn. Het gevoel ergens te horen is gebaseerd op plaatsen die je kent, op vertrouwde plekken en de wereld kan niet aan deze kwalificatie voldoen.

Wat zegt de relatief gemakkelijke aanpassing van de oude generatie Polen over de aanpassing van de nieuwe generatie Polen? Allereerst moet opgemerkt worden dat 'resultaten uit het verleden geen garantie bieden voor de toekomst'. Zo kunnen er structurele verschillen bestaan, zoals opleidingsniveau, tussen de oude en nieuwe generatie Polen wat maakt dat de integratie van de nieuwe generatie heel anders kan verlopen. Wel is er een deel van de (tijdelijke) Poolse arbeiders die minstens een paar jaar in Nederland wil blijven en gemotiveerd is om de Nederlandse taal te leren, al is het alleen maar om zichzelf te ontwikkelen. Daar het leren van de taal een belangrijke graadmeter is voor integratie lijkt dit een positieve ontwikkeling te zijn. Als daarnaast ook gerealiseerd wordt dat Polen tot de EU behoort, uiterlijke verschillen tussen Polen en Nederlanders miniem zijn en het katholieke geloof van de Polen binnen de christelijk-joodse traditie van Nederland past, zou verwacht kunnen worden dat de opname van de nieuwe generatie Polen in Nederland relatief makkelijk verloopt. De vraag is daarom of het debat over multiculturalisme voor Polen relevant is. Uit alle commotie in de politiek en media blijkt dit echter wel het geval te zijn. In Nederland heerst een dikke notie van wat Nederlands zijn inhoudt. Naast huidskleur en de christelijke traditie vallen hieronder ook *roots* en heersende gedragscodes. Vooral over het gedrag van Polen (zoals alcoholgebruik en overlast) brengt de media veel negatieve geluiden naar buiten wat maakt dat de Polen tot een aparte etnische groep gedefinieerd worden. Daarnaast definiëren Polen zichzelf tot een aparte groep door het oprichten van Poolse instituties zoals de Poolse kerk, Poolse winkeltjes en de Poolse krant.

In het publieke debat heet Nederland een tolerant land te zijn maar in de praktijk merken Polen dat dit tegenvalt. Griffioen en Tennekes (2002) en Modood (2007) stellen dat we in een multiculturele samenleving alleen verder kunnen komen als mensen met elkaar de dialoog aangaan. De mogelijkheden voor Nederlanders en Polen om met elkaar in contact te komen zijn er genoeg. Sociale mechanismen als 'te druk bezig zijn met jezelf' en 'overtuigd zijn van de superioriteit van de eigen groep' maken echter dat het moeilijk is voor mensen om dit gesprek ook echt aan te gaan. Toch is het na verschillende generaties wel mogelijk om als etnische groep het heersende stigma kwijt te raken als daar daadwerkelijke praktische

mogelijkheden voor zijn zoals weinig uiterlijke verschillen. Daar hier in het geval van de Polen sprake van is, biedt dit hoop voor de toekomst. Ook zijn culturen dynamisch van karakter en onderhevig aan veranderingen, en dus ook verschillen tussen de Poolse en Nederlandse cultuur. Hoewel de Polen op dit moment nog niet binnen de dikke notie van Nederlanderschap lijken te passen, kan dit in de toekomst veranderen.

Alleen de toekomst zelf kan uiteindelijk laten zien welke plaats de nieuwe generatie Polen in Nederland in gaat nemen. Maar dat betekent niet dat wij (als Nederlanders) alleen maar hoeven toe te kijken en af te wachten. Laten wij het gesprek aangaan!

6. Literatuurlijst

- ABU (08-12-2010). Arbeidsmigratie stijgt naar 180.000. <http://www.abu.nl/cms/showpage.aspx?id=654> (16 mei 2011).
- Amersfoort, van H. (2002). Transnationalisme, moderne diaspora's en sociale cohesie. In J. Lucassen, & A. de Ruijter (Eds.), *Nederland multicultureel en pluriform? Een aantal conceptuele studies* (pp. 323-1363). Amsterdam: Aksant.
- Anderson, B. (2006). *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso.
- Boom, de J., Weltevrede, A., Rezai, S., & Engbersen, G. (2008). *Oost-Europeanen in Nederland: Een verkenning van de maatschappelijke positie van migranten uit Oost-Europa en migranten uit voormalig Joegoslavië*. Rotterdam: RISBO Contractresearch BV / Erasmus Universiteit.
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of Practice*. Stanford: Stanford University Press.
- Budding, J. (11-2010). Vers Pools bloed voor de Nederlandse kerk. www.kerkindenhaag.nl/articles/view/vers-pools-bloed-voor-de-nederlandse-kerk (2 juli 2011).
- CBS (2000). Hoe doet het CBS het nou? Standaarddefinitie allochtonen. *Index, 10*, 24-25.
- CBS (25-05-2011). Bevolking; leeftijd, herkomstgroepering, geslacht en regio, 1 januari. <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=37713&D1=0-2&D2=0&D3=35&D4=0,11,33,65,87,338,672-673,776&D5=13-15&HDR=T&STB=G1,G2,G3,G4&VW=T> (3 juni 2011).
- Corpeleijn, A. (2007). Onderzoeksnotitie: Werknemers uit de nieuwe EU-lidstaten. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken, 23*, 177-182.
- Dagevos, J. (2010). De waarde van taal. In A. Odé, J. Dagevos, J. van der Leun, & H. de Valk (Eds.), *Jaarboek minderheden 2010. Inburgering in Nederland* (pp. 7-13). Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Dam, van R., Eshuis, J., Aarts, N., & During, R. (2005). *Closed communities. Een verkennend onderzoek naar geslotenheid van gemeenschappen in Nederland*. Wageningen: Wageningen Universiteit en Researchcentra.
- Dewalt, K., & Dewalt, B. (2002). *Participant Observation: A Guide for Fieldworker*. Oxford: AltaMira Press.
- De Volkskrant (10-12-2010). In Charlois zijn ze maar wat blij met hun Polen. Door A. Burghoorn en C. Huisman.

- Douglas, M. (1991). The idea of Home: A kind of Space. *Social Research*, 58, 287-307.
- Eisenlohr, P. (2006). *Little India: Diaspora, time, and ethnolinguistic belonging in Hindu Mauritius*. Berkely / Los Angeles / London: University of California Press.
- Eriksen, T. H. (2010). *Ethnicity and Nationalism*. London / New York: Pluto Press.
- Essed, P. (1995). Gender, migration and cross-ethnic coalition building. In H. Lutz, A. Phoenix, & N. Yuval-Davis (Eds.), *Crossifres: Nationalism, Racism and Gender in Europe* (pp. 48-64). London: Pluto Press.
- Ghorashi, H. (2001). *Ways to survive, battles to win: Iranian women exiles in the Netherlands and the US*. Katholieke Universiteit Nijmegen: proefschrift
- Griffioen, S. & Tennekes H. (2002). Culturele universalia en multicultureel samenleven. In J. Lucassen, & A. de Ruijter (Eds.), *Nederland multicultureel en pluriform? Een aantal conceptuele studies* (pp. 85-140). Amsterdam: Aksant.
- Hedetoft, U. (2004). Discourses and images of belonging: Migrants between new racism, liberal nationalism and globalization. In F. Christiansen, & U. Hedetoft (Eds.), *The Politics of Multiple Belonging: Ethnicity and Nationalism in Europe and East Asia* (pp. 23-43). Aldershot / Burlington: Ashgate.
- Hedetoft, U., & Hjort, M. (2002) *The Postnational Self: Belonging and Identity*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Kirby, P. W. (2010). Lost in 'space': an anthropological approach to movement. In P. W. Kirby (Ed.), *Boundless worlds: an anthropological approach to movement* (pp. 1-27). New York en Oxford: Berghahn Books.
- Koenis, S. (2002). De secularisatie en politisering van cultuur. In J. Lucassen, & A. de Ruijter (Eds.), *Nederland multicultureel en pluriform? Een aantal conceptuele studies* (pp. 47-84). Amsterdam: Aksant.
- Korf, D. J. et al. (2009). *Polen in Nederland*. Rotterdam: Uitgeverij Ger Guijs.
- Kymlicka, W. (1995). *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Clarendon Press.
- McManus-Czubińska, C. & Miller, W. (2008). European civilisation or European civilisations: the EU as a 'Christian club'? Public opinion in Poland 2005. In M. Myant, & T. Cox (Eds.), *Reinventing Poland: Economic and political transformation and evolving national identity* (pp. 128-149). London / New York: Routledge.
- Meer, P. van der (1976). *Problemen van Marokkaanse arbeiders: Kultuurverschillen en communicatiestoornissen*. Amsterdam: Huisdrukkerij Universiteit.
- Modood, T. (2007). *Multiculturalism: A civic idea*. Cambridge/Malden: Polity Press.

- NRC.nl (14-05-2011). *Polen stapt naar rechter als Nederland werkloze Polen uitzet*. Door P. van den Dool.
- OTTO Work Force (2011). *Half Nederland gaat met pensioen... maar wie komt het werk doen? Onderzoek onder het Nederlandse bedrijfsleven over de gevolgen van vergrijzing*. Venray: OTTO Work Force.
- Pool, C. (2003). Hedendaagse migratie van Polen naar Nederland. *Justitiële verkenningen*, 29, 63-80.
- Pool, C. (2011). *Migratie van Polen naar Nederland: In een tijd van versoepeling van migratieregels*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Rapport, N., & Dawson, A. (1998). The topic and the book. In N. Rapport, & A. Dawson (Eds.), *Migrants of identity: Perceptions of home in a world of movement* (pp. 3-17). Oxford en New York: Berg.
- Schoorl, J. (2006). Demografische gegevens. In C. van Praag (Ed.), *Marokkanen in Nederland: een profiel. NiDi rapport, no. 67* (pp 3-13). Den Haag: NiDi.
- Sidorenko, E. (2008). Which way to Poland? Re-emerging from romantic unity. In M. Myant, & T. Cox (Eds.), *Reinventing Poland: Economic and political transformation and evolving national identity* (pp. 109-127). London / New York: Routledge.
- Spits (26-11-2010). Polen zijn vooroordelen zat. Door Spits Redactie.
- Taylor, C. (1994). The Politics of Recognition. In A. Gutman (Ed.), *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition* (pp. 25-73). Princeton: Princeton University Press.
- Trappenburg, M. (2003). Had het anders gekund? Over het Nederlandse integratiebeleid. In H. Pelikaan, & M. Trappenburg (Eds.), *Politiek in de multiculturele samenleving* (pp. 13-37). Amsterdam: Boom.
- Vermeulen, H. (2002). Cultuur en ongelijkheid. De relatie tussen de 'eigen cultuur' van immigrantengroepen en de ontwikkeling van hun maatschappelijke positie. In J. Lucassen, & A. de Ruijter (Eds.), *Nederland multicultureel en pluriform? Een aantal conceptuele studies* (pp. 7-46). Amsterdam: Aksant.
- Weltevrede, A. M., Boom, de J., Perzai, S., Zuijderwijk, L., & Engbersen, G. (2009). *Arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa: Een profielschets van recente arbeidsmigranten uit de MOE-landen*. Rotterdam: Risbo BV.
- Wekker, G. (1995). 'After the last sky, where do the birds fly?' What can European women learn from anti-racist struggles in the United States? In H. Lutz, A. Phoenix, & N.

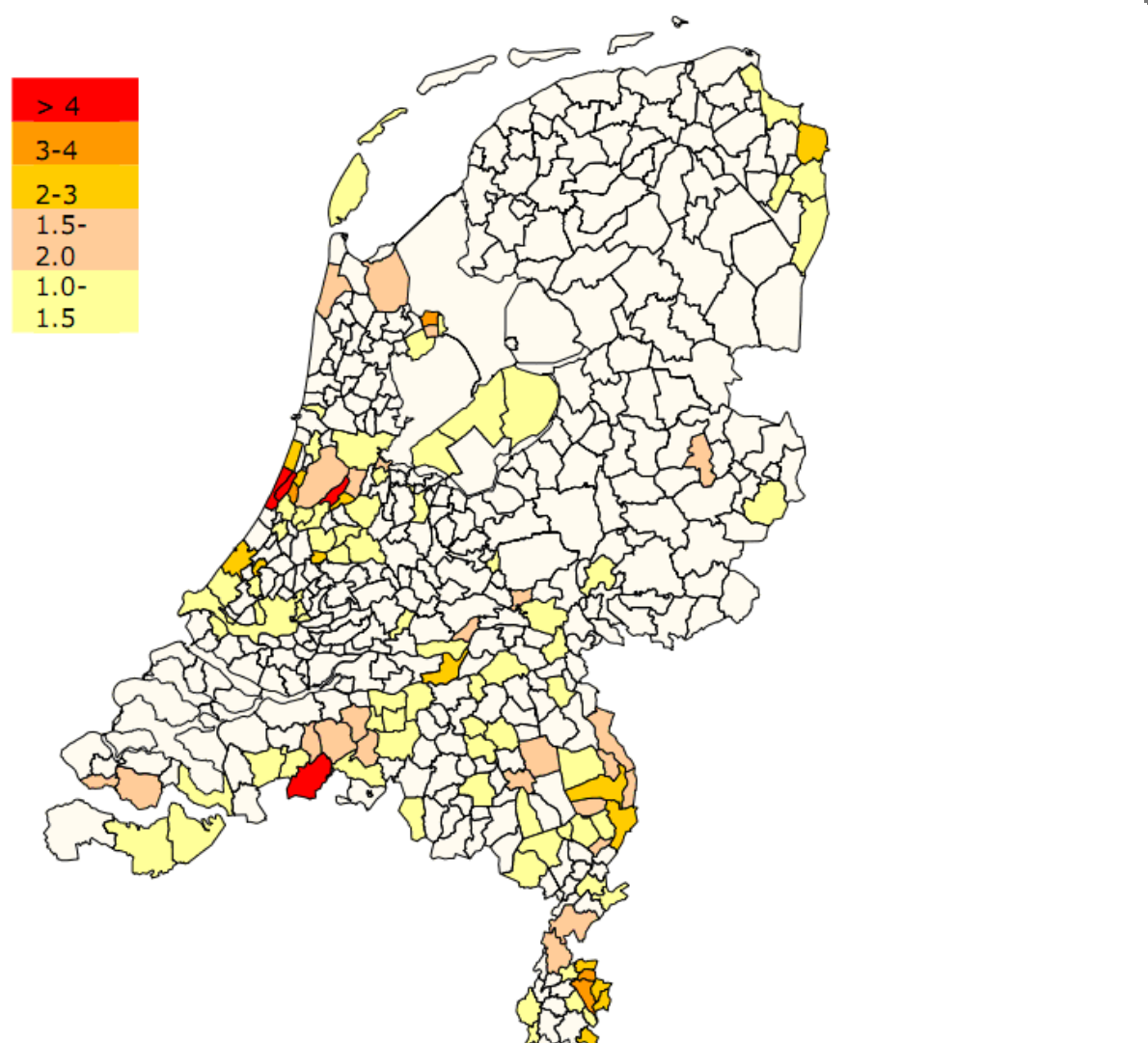

Yuval-Davis (Eds.), *Crossifres: Nationalism, Racism and Gender in Europe* (pp. 65-88). London: Pluto Press.

Zubrzycki, G. (2001). "We, the Polish Nation": Ethnic and civic visions of nationhood in Post-Communist constitutional debates. *Theory and Society*, 30, 629-668.

Bijlage 1. Relatieve concentratie Polen in Nederland

Deze kaart is overgenomen uit Boom en collega's (2008:68), evenals de toelichting (hoewel gedeeltelijk bewerkt en ingekort) (Boom et al. 2008:67): Wanneer de kleur van een gemeente rood of oranje is, betekent dit dat in die gemeente een bovengemiddelde concentratie Polen aanwezig is. De relatieve concentratie is berekend door het aantal Polen per 1000 inwoners van die gemeente te relateren aan het landelijk gemiddelde aantal Poolse inwoners per 1000 inwoners. Het landelijk gemiddelde is per 1000 inwoners 3 van Poolse afkomst. Bij een (ongeveer) gelijk aandeel Polen in de gemeente als het landelijk gemiddelde is de concentratie-index gelijk aan 1. Dat is het geval bij de gemeente Utrecht. Bij een lager aandeel dan het landelijk gemiddelde daalt de concentratie-index naar 0.

De kleuren betekenen het volgende: in de rood gekleurde gemeenten is het aandeel Polen minimaal 4 keer zo hoog als het landelijk gemiddelde. In oranje gekleurde gemeenten is het aandeel Polen 3 tot 4 keer zo hoog als het landelijk gemiddelde, et cetera. In de lichtgeel gekleurde gemeenten is het aandeel Polen ongeveer gelijk aan het landelijk gemiddelde. De gemeenten zonder kleur hebben een lager aandeel Polen dan het landelijk gemiddelde.